

Economisch-Statistische Berichten

De economist Cobbenhagen

★

Prof. Dr. H. J. Witteveen
De Miljoenennota 1959:
conjunctuurpolitiek tegen wil en dank

★

Drs. A. W. Hermse
Evenwicht tussen huurniveaus

★

Drs. M. C. Verburg
Regionale economie en
ruimtelijke ordening

★

G. C. A. Mulder, B. Sc., Ps. D.
Surinaamse kanttekeningen

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

43e JAARGANG

No. 2157

WOENSDAG 5 NOVEMBER 1958

EERSTE NEDERLANDSCHE

- PENSIOEN REGELINGEN
- RISICO - HERVERZEKERING VAN PENSIOENFONDSEN

HOOFDKANTOOR
JOHAN DE WITTLAAN 50
's-GRAVENHAGE
TEL. 0 1700-51.43.51
POSTADRES: POSTBUS 5

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON 11 19 80*

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM

vacatures

TNO

Voor de Economisch-Technische Afdeling der Nijverheidsorganisatie TNO wordt gezocht

EEN INTELLIGENTE JONGE KRACHT

(mnl. of vrl.)

voor verzameling en documentatie van economische en statistische basisgegevens op uiteenlopend gebied.

Tenminste middelbare opleiding, verdere economische vorming en ervaring gewenst.

Eigenschappen als kritisch inzicht, doorzettingsvermogen, enige technische feeling en zelfstandigheid zullen het werk ten goede komen.

Sollicitaties te richten tot de personeelsafdeling van de Economisch-Technische Afdeling TNO, Julianalaan 134 te Delft.

(Zie ook de vacatures op pag. 867 en 868)

R. Mees & Zoonen

Bankiers en

Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen
Alblasserdam

*Financiering van invoer,
uitvoer en transit*

Alle assurantien

*Beleggingen en
vermogensbeheer*

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.
Telefoon redactie: 0 1800-52939. Administratie: 0 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400). Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam 6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbelé kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

De economist Cobbenhagen

Het is al weer enige maanden geleden, dat de oud-leerlingen en vrienden van wijlen Prof. Dr. M. J. H. Cobbenhagen een bundel van zijn geschriften hebben doen verschijnen¹⁾. Ditmaal kan in oprechtheid worden gezegd, dat niet een vergeten, maar een telkens weer bezig zijn met het boek het oponthoud in de aankondiging heeft veroorzaakt.

Zijn oud-leerlingen zullen ongetwijfeld stellen, dat zij slechts hun plicht hebben gedaan, maar zij hebben hun plicht dan goed gedaan. En hoe goed, dat zij hun plicht hebben gedaan. Ieder, die Prof. Cobbenhagen, zelfs maar kort, mocht ontmoeten, kwam onder de indruk van zijn zielskracht. Een groot geleerde is hij ook als economist geweest.

Beide kwaliteiten hebben hem geëerd en bemind gemaakt. Ik herinner mij, hoe hij aanwezig was bij een lezing, die ik als jong economist moest houden; gegeven de omstandigheden geen simpele opgave. Hij had reeds, hoffelijk, aan mij uitgelegd, dat hij vóór het einde zou moeten vertrekken. Bij zijn vertrek bleef hij bij de deur staan, totdat hij nog eens had kunnen groeten. Is deze herinnering te persoonlijk en te uitvoerig? Zij is me voor de geest gebleven, als een toonbeeld, hoe ouderen bemoedigend kunnen zijn zonder neerbuigendheid.

Een beeld van zijn diepe persoonlijkheid is bewaard in de laatste lustrumrede die hij hield voor de T.A.E.K., kort voor zijn onverwacht overlijden: „De denkvorm der economische wetenschap”. Deze is een juweel van schouwen in verdraagzaamheid, van in gloed gezet analytisch vermogen. Men zou dit geschrift ook afzonderlijk weer moeten uitgeven, opdat ieder die verantwoordelijkheid draagt, zich ermee zou kunnen verrijken.

Verantwoordelijkheid, is dat niet de grondtoon geweest van zijn levens- en denkpatroon? Laten wij daarbij, door het respect voor de wijsgeer, de economist, die hij was, niet vergeten. Hoe breed zijn blik was en hoe vroegtijdig zijn aanvoelen van de werkelijkheid hem nieuw opkomende tendensen deed onderkennen en analyseren, blijkt ook uit deze bundel.

De bundel bevat naast de zorgvuldig gerubriceerde selectie uit de geschriften een aantal levensberichten en beschouwingen over Prof. Cobbenhagen als voorwerk en een uitgebreide bibliografie als sluitstuk. Zowel voorwerk

als sluitstuk vervullen hun taak, te doen zien de reikwijdte van zijn geest. In dit korte bestek moge ik mij tot de geschriften bepalen.

Het valt op, hoe hij in zijn dissertatie van 1927 zijn tijd vooruit was. De consequentie van het publiek worden der onderneming voor het ondernemerschap wordt daar reeds scherp gesteld. Zoals hij in een artikel „Een nieuw ondernemersbeeld in wording” de ontwikkeling schetste naar breder maatschappelijke taak van de onderneming, die in de jaren na 1945 zo veelvuldig ter sprake kwam. Waarbij hij tot de conclusie kwam dat het toch goed was „om te waarschuwen tegen de overspanning van de gemeenschaps-gedachte in de onderneming”. Terzijde zij opgemerkt, dat de datering van dit artikel in de inhoudsopgave is verwisseld met die van een ander artikel over de ondernemer.

De dissertatie is nog gehouden in een streng keurslijf van voorschriften der logica. Met de jaren wordt de bouw soepeler: de strikt logische denktrant blijft, maar de bekisting, waarin het gewapend beton van zijn argumentatie wordt gegoten, is niet langer zichtbaar; de taal gaat leven. Zo ontstaat de prachtige reeks, die in de jaargangen 1935/1937 van „Economie” is opgenomen: beschouwingen over de prijs, vrijheid en gebondenheid in het economisch leven, het verdelingsvraagstuk in de theoretische economie.

Voor degenen, die het werk van F. de Vries kennen, blijkt de affiniteit van denken, die hem met Cobbenhagen verbond. Cobbenhagen, die zich altijd als leerling bleef beschouwen, blijkt hier tegelijk met zijn leermeester tot een eigen visie te zijn gekomen. Hoe scherp hij de vraagstukken van doelstelling en functioneren van de prijsvorming in een ten dele gebonden markt heeft doordacht, blijkt het sterkst, als men zelf met deze problemen worstelt in de poging om een prijstheorie te bouwen voor de steeds meer door bindingen doorkruiste markten. Tegelijkertijd werkt het haast ontmoedigend. Hoe weinig leren wij in de economie van elkaar in vergelijking tot het doorgeven van resultaten in de natuurwetenschappen. Komt het omdat het theoretiseren in de sociale wetenschappen eerst een omvattend levensbeeld eist, voordat men onderdelen kan inpassen in eigen denken?

Wat Cobbenhagen eens schreef is in 1958 nog broodnodig. De redacteurs hebben het werk gedaan dit alles weer bijeen ter beschikking te stellen. Laten de beoefenaren van de economie het gebruiken.

H. W. L.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De economist Cobbenhagen, door Prof. H. W. Lambers	851	Regionale economie en ruimtelijke ordening, door Drs. M. C. Verburg	859
De Miljoenennota 1959: conjunctuurpolitiek tegen wil en dank, door Prof. Dr. H. J. Witteveen ...	852	Surinaamse kanttekeningen, door G. C. A. Mulder, B.Sc.,Ps.D.	863
Evenwicht tussen huurniveaus, door Drs. A. W. Hermse	857	Mededelingen voor economen	865
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans ...	866

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.

Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin, J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Schrijver beziet allereerst de conjuncturele ontwikkeling in Nederland sedert september 1957. De particuliere en gemeentelijke investeringen zijn beide gedaald. De internationale handel bleef zich gunstig ontwikkelen. Het monetaire effect der rijksfinanciën is geheel anders geweest dan in de begroting was voorzien: in plaats van een licht deflatoire impuls heeft het Rijk een belangrijke inflatoire impuls veroorzaakt, die, met de ontwikkeling van de internationale handel, belangrijk heeft bijgedragen tot het afremmen der recessie. Tegen deze achtergrond beziet de schrijver de begroting 1959. Deze oefent geen extra in- of deflatoire impulsen uit en is, gezien het verwachte conjunctuurherstel, uit conjunctureel oogpunt als juist te beschouwen. De Regering acht het begrotingstekort 1959 onder de huidige omstandigheden wel aanvaardbaar, maar schijnt dit toch als een gelukkig toeval te beschouwen. Hiermede toont zij zich onbewust van de mate, waarin de achteruitgang der begroting een gevolg is van de recessie en dus een automatisch stabiliserende werking heeft.

Inleiding.

De verrassing, die de Miljoenennota ons jaarlijks biedt, ligt ditmaal niet in enig nieuw element in de begroting 1959, maar veeleer in de belangrijke afwijking, die de geschatte uitkomst voor 1958 te zien geeft in vergelijking tot de aanvankelijke begroting voor dat jaar. De begroting 1959 sluit zich geheel aan bij deze geschatte uitkomst voor 1958 en geeft vrijwel geen nieuwe ideeën of voorstellen. Men krijgt de indruk, dat de Regering zich tamelijk passief laat meevoeren in een ontwikkeling, die zij voor 1959 conjunctureel aanvaardbaar acht, maar die haar op langere termijn met zorg en onbehagen vervult. Die zorg heeft echter nog niet tot daden geleid, maar slechts tot een — zeer late — adviesaanvraag aan de S.-E.R.

De conjuncturele ontwikkeling in Nederland sinds september 1957.

Om de ontwikkeling van de rijksfinanciën te kunnen beoordelen, zullen wij moeten uitgaan van het conjunctuurverloop in het afgelopen jaar. Een jaar geleden, toen de Miljoenennota 1958 verscheen, waren wij nog in de ban van de ernstige overinvestering, die zich in 1956 en 1957 ontwikkelde. De begroting richtte zich erop een bijdrage tot evenwichtsherstel te geven. Door beperking van uitgaven hoopte men de totale investeringen van Rijk en gemeenten tezamen terug te brengen binnen de grenzen van de financieringsmogelijkheden van de kapitaalmarkt.

In mijn analyse van de begroting 1958 in dit tijdschrift¹⁾ toonde ik intussen aan, dat dit streven met betrekking tot de normale uitgaven van het Rijk toch niet meer dan een stabilisatie op het peil van het vorig jaar kon bereiken en dat de deflatoire impuls, die van de begroting zou uitgaan, slechts zeer beperkt zou zijn. Tegelijk wees ik er echter op, dat dit wellicht niet zo ongelukkig zou zijn, daar zich een kentering in de conjuncturele situatie liet voorzien. De overspanning op de kapitaalmarkt en de acute crisis, waarin de

¹⁾ „De Miljoenennota 1958; kentering in inzicht en ontwikkeling” in „E.-S.B.” van 9 oktober 1957.

De Miljoenennota 1959: conjunctuurpolitiek tegen wil en dank

gemèentelijke financiën waren geraakt, gaven alle aanleiding tot deze verwachting. Het was ook duidelijk, dat de ernst en de duur van deze kentering voor een groot deel afhankelijk zouden zijn van de ontwikkeling van de wereldconjunctuur, die een zekere aarzeling begon te tonen.

In hoeverre komt de werkelijke ontwikkeling in het afgelopen jaar nu overeen met datgene, wat zich in september 1957 aftekende?

1. In de binnenlandse conjunctuur heeft zich inderdaad een duidelijke kentering doorgezet. De teruggang is voornamelijk tot uitdrukking gekomen in een daling van de *particuliere investeringen*. Volgens de op blz. 2 van de Miljoenennota gegeven cijfers bedroeg deze daling ruim f. 1,8 mrd., waarvan f. 1 mrd. een vermindering van de voorraadvorming was en de overige f. 0,8 mrd. een afneming van de investeringen in vaste activa inclusief de woningbouw. Dit laatste komt neer op een daling van de bruto-investeringen met circa 10 pCt:

Ook de *gemeentelijke investeringen* geven een daling te zien. Uit bijlage 9 van de Miljoenennota blijkt, dat deze investeringen in het eerste halfjaar 1958 circa f. 150 mln. minder waren dan in de overeenkomstige periode van 1957. Op jaarbasis zou dit een daling zijn van f. 300 mln., hetgeen een vermindering van de totale gemeentelijke investeringen van iets meer dan 10 pCt. zou impliceren. Gezien de zeer kritieke situatie, waarin de gemeentefinanciën waren geraakt, is deze daling dan nog betrekkelijk beperkt gebleven. Dit is alleen mogelijk geweest dank zij de financiële steun, die het Rijk heeft gegeven. De Miljoenennota vermeldt hieromtrent, dat het Rijk in de tweede helft van 1957 liquiditeitsvoorschotten heeft verschaft aan de Bank voor Nederlandsche Gemeenten tot een bedrag van ruim f. 500 mln. Hiervoor is een tijdelijke inflatoire financiering nodig geweest. Conjunctureel was dit niet ongunstig. Deze financiering van de gemeenten door het Rijk voorkwam de cumulatieve verstoringen, die bij vroegere overinvesteringcrises voorkwamen, wanneer particuliere bedrijven met hun financiering vastliepen. De liquiditeitshulp door het Rijk vormde aldus een rem op de conjunctuuromslag, die een uit de hand lopen van de ontwikkeling voorkwam.

2. Ondanks een duidelijke recessie in de Verenigde Staten en in een aantal Europese landen bleef onze *internationale handel* zich gunstig ontwikkelen. De *uitvoer*, waarvan men bij een teruggang in de internationale conjunctuur in het algemeen een daling zou verwachten, bleef zich in stijgende richting bewegen. Wel was het tempo van de stijging geringer dan in de voorafgaande jaren. De waarde-index van de uitvoer lag in het eerste halfjaar 1958 3,5 pCt. hoger dan in het eerste halfjaar 1957. Deze stijging van de uitvoer in een recessiefase zal ten dele te verklaren zijn uit de ontspanning op de binnenlandse markt. Daarnaast wijst zij er waarschijnlijk op, dat onze kostprijssituatie in vergelijking tot andere landen nog redelijk gunstig is.

Een soortgelijke ontwikkeling tekende zich overigens ook op ruimere schaal in de internationale handel af. De Amerikaanse invoer is tijdens de recessie ten volle op peil gebleven in plaats van te dalen, zoals het gebruikelijke conjunctuurpatroon zou hebben meegebracht. Aan de andere kant is de Amerikaanse uitvoer juist in vrij sterke mate afgenomen, nl. van \$ 5,1 mrd. in het eerste en tweede kwartaal 1957 tot \$ 4,1 mrd. in het eerste kwartaal 1958. Op die wijze kon voor de overige landen de dollarpositie verbeteren, hetgeen hen in staat stelde meer weerstand te bieden aan de invloed van de Amerikaanse recessie ²⁾.

De Nederlandse invoer, nam onder invloed van de binnenlandse recessie in bijzonder sterke mate af. De waarde-index voor het eerste halfjaar geeft van 1957 op 1958 een daling van niet minder dan 17 pCt. te zien. Naast een daling van het invoerprijspeil moet hierop de daling van de investeringen en met name van de voorraadvorming een grote invloed hebben uitgeoefend.

Deze ontwikkeling van onze internationale handel was in twee opzichten buitengewoon gunstig voor de conjuncturele situatie. In de eerste plaats gaven de uitvoerstijging en de daling van de invoer een belangrijk tegenwicht tegenover de daling van de vraag, die de recessie kenmerkt. Het effect van de recessie op onze eigen economie werd daardoor zeer verzacht. Bovendien kon op deze wijze onmiddellijk een ingrijpende verbetering van de betalingsbalans worden bereikt. In de Miljoenennota wordt de verwachting uitgesproken, dat het eerste halfjaar 1958 reeds een overschot op lopende rekening zal opleveren van circa f. 650 mln., tegenover een tekort van ruim f. 500 mln. in de eerste helft van 1957. Deze verbetering was ook conjunctureel van belang, omdat zij weer een zekere armslag gaf voor maatregelen, die de binnenlandse vraag zouden stimuleren.

3. Tijdens deze ontwikkeling gaven de *rijksfinanciën* een belangrijke verschuiving te zien, die door de Regering in september 1957 in het geheel niet was verwacht. De vermoedelijke uitkomst 1958, zoals die thans wordt geschat, wijkt daardoor sterk af van de begroting 1958. Het saldo van Gewone Dienst en L.E.F. sluit namelijk, in plaats van met een overschot van f. 432 mln. zoals aanvankelijk was begroot, met een tekort van f. 162 mln. In totaal komt dit begrotingssaldo dus f. 594 mln. slechter uit dan was voorzien.

Deze cijfers geven echter nog geen juist beeld van de werkelijke wijzigingen. Zoals ik in mijn vorige artikelen

²⁾ Het zou interessant zijn erover te speculeren, of de oorzaak van deze ontwikkeling misschien hierin ligt, dat de scherpere concurrentie, die de recessie veroorzaakt, het kostprijsvoordeel van de Europese producenten tegenover de Amerikaanse aan betekenis doet winnen.

(Advertentie)

in dit tijdschrift heb uiteengezet, moet men, om de monetaire en conjuncturele gevolgen van de begroting te benaderen, een aantal correcties toepassen voor posten, die wel in de begroting voorkomen, maar geen onmiddellijke monetaire betekenis hebben. De analyse van de begroting, waar men op deze wijze toe komt, is evenals in mijn vorige beschouwingen samengevat in tabel 1 (zie blz. 854). Deze tabel doet dan onmiddellijk zien, dat het totale gecorrigeerde begrotingssaldo in de vermoedelijke uitkomst 1958 in nog sterkere mate van het begrotingscijfer afwijkt dan men op het eerste gezicht zou vermoeden. Het inflatoire saldo blijkt uit te komen op f. 984 mln. in plaats van f. 132 mln. volgens de begroting. *Wij zien dus een toename van het gecorrigeerde tekort met ruim f. 800 mln.*

De vraag rijst uiteraard, hoe deze enorme verschuiving is te verklaren. Men denke niet, dat dit grote verschil tussen begroting en realisatie eenvoudig het gevolg is van onnauwkeurige ramingen! De verwachte afwijking van de begroting kan voor het overgrote deel worden toegeschreven aan een klein aantal bijzondere factoren, waarop in de Miljoenennota de aandacht ook wordt gevestigd. Een overzicht van de invloed van deze factoren is gegeven in tabel 2.

TABEL 2.

Factoren, die de afwijking tussen begroting en realisatie in 1958 verklaren

1. Verschillende uitgaven i.v.m. werkloosheid a)	f. 130 mln.
2. Toeneming tekort L.E.F. (zuivel)	f. 263 mln.
3. Extra-uitgaven i.v.m. ontwikkeling in Indonesië: Repatriëring etc.	f. 50 mln.
Pensioenen, garanties b)	f. 124 mln.
4. Daling der belastingontvangsten door recessie c)	f. 262 mln.
Totaal	f. 829 mln.

a) Het gaat hier om extra-uitgaven voor aanvullende werken van f. 103 mln., om versnelde investeringen van de P.T.T. van f. 17 mln. en om een verhoging van uitgaven van de Rijksgebouwdienst van f. 12 mln. (Miljoenennota blz. 13).

b) Op blz. 12 van de Miljoenennota wordt vermeld, dat uit de gewijzigde verhouding met Indonesië verhogingen voortvloeden van f. 15 mln. voor oorlogsslachtoffers en van f. 34 mln. voor evacuatie. Bovendien blijkt uit het overzicht op blz. 10, dat de uitgaven voor pensioenen en garantie-uitkeringen in 1958 f. 124 mln. hoger waren dan in 1957. Daar de onverwacht tegen einde 1957 door Indonesië genomen maatregelen hierbij een belangrijke rol spelen, zal het ook hier grotendeels bedragen betreffen, die op de oorspronkelijke begroting geringer waren.

c) Zie blz. 13 van de Miljoenennota.

Analyse van de Rijksbegroting

TABEL 1.

(in mln. guldens)

	Vermoedelijk beloof 1957	Begroting 1958*	Vermoedelijke uitkomst 1958	Begroting 1959
1. Overschot (+) of tekort (—) op Gewone Dienst en L.E.F.	+ 974	+ 607	— 162	+ 50
2. Te verwachten additionele uitgaven (—)	— 90	— 305	— 159	— 198
3. Additionele uitgaven, gefinancierd uit de tegenwaarderekening (—)	—	— 8	—	—
4. Ontvangsten uit de tegenwaarderekening (—)	— 363	—	— 17	—
5. Correctie in verband met afschrijving (+)	+ 169	+ 54	+ 54	+ 63
6. Voorgestelde maatregelen	—	+ 130	—	+ 110
7. Uitgaven Buitengewone Dienst exclusief aflossingen (—)	— 990	— 1.019	— 954,6	— 1.311,6
8. Aftrek van woningbouwvoorschotten, overgenomen van gemeenten	—	+ 534	+ 260	+ 670
9. Saldo van overlopende posten	—	— 90	—	— 81
Totaal 1 tot en met 9	— 300	— 97	— 979	— 698
10. Correcties voor posten zonder monetaire betekenis:				
a. storting Industrieel Garantiefonds	—	—	+ 30	—
b. overname vordering Argentinië	+ 68	—	—	—
c. opbrengst vijandelijk vermogen	— 50	— 35	— 35	—
11. Totaal relevant deflatoir of inflatoir saldo	— 282	— 132	— 984	— 698
12. Reacties van de belastingopbrengst op veranderingen in het nationaal inkomen (stijging opbrengst is (—) a)		— 295	— 33	— 254
13. Totaal autonoom deflatoir (+) of inflatoir (—) effect van de begroting		— 427	— 1.017	— 952

a) De reactie van de belastingopbrengst is aldus geschat:

Voor 1958: In de begroting wordt nog een stijging van de belastingopbrengst ten gevolge van de economische ontwikkeling geschat van f. 295 mln. (na aftrek van het aandeel der provinciën en gemeenten). In de vermoedelijke uitkomst wordt geschat, dat de belastingopbrengst f. 262 mln. bij de raming zal achterblijven „onder invloed van de opgetreden vertraging in de economische ontwikkeling” (blz. 13). Er is dus in deze geschatte uitkomst een reactie overgebleven van f. 33 mln. Voor 1959: In de Miljoenennota 1959 wordt meegedeeld, dat een stijging van de totale belastingopbrengst van f. 300 mln. te beschouwen is als resultante van de ontwikkeling op economisch gebied, die wordt verwacht (blz. 29). Na aftrek van het aandeel van provinciën en gemeenten is dit f. 254 mln.

Wanneer de toeneming van het tekort voor 1958 aldus geheel blijkt voort te komen uit de werking van deze bijzondere factoren, dan blijkt daaruit allereerst, dat de normale uitgaven van het Rijk inderdaad zijn gestabiliseerd. In dit opzicht is men in zijn door de begroting gewekte verwachtingen dus niet teleurgesteld. Dit is een resultaat, dat in elk geval gunstig afsteekt bij de voorafgaande ontwikkeling, waarin juist de normale uitgaven een regelmatige en onrustbarende stijging te zien gaven. Wanneer men aan deze stabilisatie van de normale uitgaven in de komende jaren zou weten vast te houden, zou het mogelijk zijn om — bij een stijging van het nationaal inkomen — de rijksuitgaven geleidelijk tot een redelijker proportie van onze totale bestedingen terug te brengen.

Hoe moet men echter de hierboven vermelde bijzondere factoren beoordelen? Eén dezer factoren, de ontwikkeling in Indonesië, heeft wel een zeer bijzonder en incidenteel karakter. Het is duidelijk, dat hieraan voor het ogenblik weinig was te doen. De overige factoren echter kunnen wij, gedeeltelijk als bewust veroorzaakte, gedeeltelijk als onbewust ondergane en automatische gevolgen van de recessie beschouwen. Een bewust gevolg van de recessie zien wij in de uitgaven, die de Regering heeft ondernomen om de in de recessie opkomende werkloosheid tegen te gaan. Meer passief heeft de Regering de uitwerking van de recessie op de belastingopbrengst moeten ondergaan. Ons progressieve belastingstelsel brengt nu eenmaal met zich, dat bij een daling van inkomens door een teruggang in de conjunctuur de belastingopbrengst in relatief nog sterkere mate zal teruglopen.

Met betrekking tot de sterke stijging van het tekort van het Landbouw Egalisatie Fonds schijnt de Regering zich in het geheel niet van enige samenhang met de recessie bewust te zijn. De oorzaak van de zuivelcrisis beschouwt zij blijkbaar als een structureel probleem, ontstaan door een gebrek aan aanpassing tussen productie en vraag. Deze structurele evenwichtsverstoring speelt ook stellig een belangrijke rol. Men dient zich echter te realiseren, dat daarnaast de recessie meespeelt. In het algemeen is het zo, dat structurele evenwichtsverstoringen juist in een recessie aan de dag treden; de daling van de totale vraag, die de recessie kenmerkt, zal de partiële overproductie in bepaalde sectoren dan zelfs veel groter kunnen doen schijnen dan

zij op de lange duur bij een normale conjuncturele ontwikkeling behoeft te zijn. De recessie laat de ongezonde plekken in het economisch leven als het ware met een vergrootglas zien. Het komt mij waarschijnlijk voor, dat dit ook met betrekking tot de huidige situatie in de landbouw het geval is.

Het systeem van garantiëprijsen voor een aantal belangrijke landbouwproducten, dat de essentie vormt van onze na-oorlogse landbouwpolitiek, zou — ook bij een structureel gezonde situatie — in een recessie tot toenemende subsidies moeten leiden. Dit is een onvermijdelijk uitvloeisel van het handhaven van minimum-prijzen. Uit conjunctureel oogpunt is dit ook geenszins ongewenst: de toeneming van subsidies aan de landbouw in een recessie scheidt een automatische rem op de conjunctuurdaling.

Dat ook de huidige zuivelcrisis in belangrijke mate is verscherpt door de recessie in de wereldconjunctuur, blijkt duidelijk uit een artikel van Drs. H. Schelhaas in dit tijdschrift. De heer Schelhaas wijst er hier op, dat „de stimulans voor een groter kaasverbruik” verviel door „de stagnerende welvaartstoename in de meeste Europese landen”. Dat de condensexport naar India door betalingsbalansmoeilijkheden belangrijk werd beperkt, zoals Drs. Schelhaas vervolgens stelt, hängt eveneens samen met de recessie, waardoor de betalingsbalans van onderontwikkelde landen in het algemeen ongunstig wordt beïnvloed ³⁾.

Al met al kunnen wij dus vaststellen, dat de sterke achteruitgang van de rijksfinanciën in 1958 voor een groot deel een gevolg was van de recessie. Deze gevolgen van de recessie hebben de tendentie om de doorwerking ervan te beperken. Zij hebben een recessie-compenserend, en dus een stabiliserend effect. Daarmee tonen zij ons, hoe onze maatschappij is gekenmerkt door wat men noemt: „built-in stability”.

Het is merkwaardig om te constateren, dat deze factoren in 1958 zelfs zo sterk hebben gewerkt; dat de Regering enkele belastingverhogingen, die kort geleden genomen waren met het doel om de hausse af te remmen, in de recessie wil laten voortbestaan. Bij een normale en evenwichtige conjunctuurpolitiek zou men

³⁾ Drs. H. Schelhaas: „Crisis in de zuivel” in „E.-S.B.” van 26 februari 1958.

verwachten, dat de maatregelen, die in de hausse zijn getroffen met het uitdrukkelijke doel om de vraag te beperken, allereerst in aanmerking zullen komen om weer te worden ingetrokken, wanneer een omslag in de conjunctuur het wenselijk maakt de vraag te stimuleren. Thans is dit niet het geval geweest. Door middel van aanvullende werken heeft de Regering haar bewuste maatregelen gericht op *directe* bestrijding van de werkloosheid. De overige reacties op de recessie hebben het begrotingstekort zozeer doen toenemen, dat van belastingverlaging niets meer kan komen.

Hoe dit echter zij, in elk geval kunnen wij de conclusie trekken, dat het monetaire effect van de rijksfinanciën in 1958 volledig anders is uitgekomen dan in de begroting was voorzien. *In plaats van een licht deflatoire impuls heeft het Rijk een belangrijke inflatoire impuls veroorzaakt van ruim f. 700 mln.*⁴⁾ Deze is in de loop van dit jaar gaan werken en heeft — tezamen met de ontwikkeling van de internationale handel — belangrijk bijgedragen tot het afremmen van de recessie. Hoe krachtig deze remmen op de recessie hebben gewerkt, blijkt wel uit het feit, dat — ondanks de sterke daling der investeringen — de consumptie-uitgaven ten volle op peil zijn gebleven. Volgens de Miljoenennota trad zelfs nog een lichte stijging op van f. 20,71 in 1957 tot f. 21,21 mrd. in 1958. Het feit, dat de loonvoet in 1958 met enkele procenten steeg, terwijl de kosten van levensonderhoud daalden, droeg hiertoe tevens bij.

Al deze factoren tezamen maken het dus wel begrijpelijk, dat de recessie reeds zo spoedig tot staan is gekomen, en dat op één niveau, waarbij de werkloosheid nog slechts gering is en dat in het algemeen weinig zorgen geeft.

De begroting voor 1959.

Tegen de achtergrond van deze ontwikkeling kunnen wij nu de begroting voor 1959 beoordelen. Deze begroting sluit zich volkomen aan bij de verwachte uitkomst voor 1958. Weliswaar neemt het totale begrotingstekort — rekenende met de invloed van de voorgestelde maatregelen — toe van f. 1.140 mln. tot f. 1.487 mln., maar wanneer men de woningbouwvoorschotten — waarmee de Staat alleen de financiering overneemt van een investering, die anders ook zou geschieden — buiten de vergelijking laat, en op dezelfde wijze als in onze vorige beschouwingen correcties aanbrengt voor posten, die geen monetaire betekenis hebben, dan blijkt *de monetaire impuls, die van de begroting 1959 zal uitgaan geheel overeen te komen met de geschatte uitkomst voor 1958*. Dit blijkt uit de hiervoor reeds gegeven tabel 1.

Zoals ik vroeger al heb uiteengezet, kan de autonome impuls, die de begroting aan de conjunctuur zal geven,

⁴⁾ De autonome impuls, die de rijksfinanciën in een bepaald jaar aan de conjunctuur geven, wordt het best benaderd door met de gecorrigeerde uitkomst van het ene jaar te vergelijken de gecorrigeerde begroting van het volgend jaar, na aftrek van de reactie van de belastingopbrengst op de geschatte verandering van het inkomen die in de begroting is verwerkt (zie ook de tekst op blz. 854). In tabel 1 vindt men de autonome impuls van de rijksfinanciën in 1958 dus door het autonome effect van de uitkomst 1958 van — f. 1.017 mln. te vergelijken met het vermoedelijk beloop 1957 van — f. 282 mln. In deze vergelijking speelt dus het achterblijven van de belastingopbrengsten bij de oorspronkelijke raming met f. 262 mln. geen rol. Daar staat tegenover dat het vermoedelijke beloop 1957 thans ruim f. 200 mln. gunstiger wordt aangenomen dan destijds in de Miljoenennota 1958 de vermoedelijke uitkomst 1957 was geschat.

het beste benaderd worden door een vergelijking te maken tussen de geschatte uitkomst voor het afgelopen jaar en de gecorrigeerde begroting voor het nieuwe jaar. Daarbij moet op deze laatste nog een extra-correctie worden toegepast, wanneer bij de raming van de belastingopbrengst is rekening gehouden met een wijziging van het nationale inkomen. Dit betekent immers, dat in de begroting al bepaalde *gevolgen* van een geschatte conjuncturele ontwikkeling in het komende jaar zijn verwerkt. Om een zuiver beeld te krijgen van de *impuls*, die de begroting op de conjunctuur zal uitoefenen, moet deze — uiteraard ook onzekere — schatting van een *reactie* van de begroting op de conjunctuur buiten beschouwing blijven. Deze reactie van de belastingopbrengst is in de tabel gegeven in regel 12. Na eliminatie hiervan blijkt het autonome monetaire effect van de begroting 1959 vrijwel gelijk te zijn aan de gecorrigeerde uitkomst voor 1958.

Dit betekent, dat de rijksfinanciën in 1959 — uiteraard zo lang men zich aan de begroting houdt — *geen nieuw element in de conjuncturele situatie zullen brengen*. Het is dus te verwachten, dat de begroting geen nieuwe stoot in inflatoire of deflatoire richting aan de economie zal geven.

Is dit juist? Het antwoord op deze vraag moet afhankelijk zijn van de verwachtingen, die men heeft ten aanzien van de conjuncturele ontwikkeling in het komende jaar. Wat is hiervan te zeggen? Gezien het duidelijke herstel, dat zich in de Amerikaanse economie aftekent, lijkt het in de lijn te liggen, dat de wereldconjunctuur in het algemeen weer een zekere opgang te zien zal geven. Voor ons land zou dit waarschijnlijk meebrengen, dat de stijging van de *uitvoer* in een sneller tempo zal voortgaan dan gedurende dit jaar het geval was. Dit zal onze binnenlandse conjunctuur een nieuwe impuls in de richting van een expansie kunnen geven. Met betrekking tot de *investeringen*, die de belangrijkste haard van de recessie zijn geweest, lijkt een zeker herstel aannemelijk. De verbetering van de uitvoerkanalen zal hiertoe al kunnen bijdragen; de stabilisatie en eventueel het herstel van de conjunctuur in het algemeen zal de onzekerheid voor de toekomst verminderen en verschillende zorgen van de ondernemers kunnen wegnemen; en ten slotte zullen ook de wederinvoering van de investeringsaftrek en de vervroegde afschrijving fiscaal het investeringsklimaat verbeteren.

Wanneer de stijging van de investeringen, die zo zou kunnen ontstaan, zich gematigd, en binnen redelijke grenzen zou blijven bewegen, dan zou hierdoor een verantwoorde expansie kunnen worden veroorzaakt, die een voldoende overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans zou laten voortbestaan. *Een dergelijke expansie zou stellig gewenst zijn*. Wanneer het dus aannemelijk is, dat deze zich van nature uit de huidige situatie zal ontwikkelen, dan lijkt het juist, dat de rijksbegroting geen extra-impulsen in in- of deflatoire richting uitoefent. Derhalve kunnen wij de conclusie trekken, dat *de begroting voor 1959 uit conjunctureel oogpunt als juist is te beschouwen*.

Slotbeschouwing.

Deze conclusie zal wellicht een zekere verwondering wekken. De begroting 1959 heeft tot nu toe zeer veel kritiek ontmoet; en de Regering zelf doet in de Miljoenennota duidelijk uitkomen, dat de ontwikkeling van de begroting haar met zorg vervult. Zeer algemeen heerst dus een gevoel van onbehagen over deze begroting. Wat is daarvan de oorzaak?

Bij oppervlakkige beschouwing zal de begroting velen

met zorg doen vragen, of men kan voortgaan met een begrotingstekort van f. 1.500 mln. zonder na verloop van tijd inflatie te veroorzaken. Bij de overweging van deze vraag moet men echter bedenken, dat bijna de helft van dit tekort zijn oorsprong vindt in de financiering van de woningbouw. En dit is een investering, waarvan het Rijk thans door bijzondere omstandigheden de financiering heeft overgenomen, maar die in een meer normale situatie, waarin dit niet het geval zou zijn, toch evenzeer een belasting voor de kapitaalmarkt zou betekenen. Laat men deze bijzondere kapitaalsuitgave dus buiten beschouwing, dan resteert een veel redelijker tekort, dat ongeveer overeenkomt met de investeringen van het Rijk. In dit opzicht is de situatie daarom aanmerkelijk minder verontrustend dan zij schijnt.

Dit neemt intussen niet weg, dat de vraag gerechtvaardigd is, of in de komende jaren een beperking van het begrotingstekort niet noodzakelijk zal zijn. Hierover maakt de Regering zich zorgen. In de slotbeschouwing van de Miljoenennota wijst zij op de structurele kapitaalschaarste in onze economie. Zij stelt, dat in verband daarmee een besparingsniveau van 20 pCt. van het nationaal inkomen nodig zal zijn en meent, dat de Overheid tot de realisering daarvan zelf zal moeten bijdragen door althans een deel van haar investeringen uit eigen besparingen te financieren. Een vermindering van het totale begrotingstekort zou daartoe op den duur moeten worden bereikt.

Een dergelijke structurele doelstelling leent zich natuurlijk voor discussie. Dat wij hebben te rekenen met een langdurige kapitaalschaarste lijkt mij op zichzelf juist. Daarop heb ik al in 1950 gewezen; en de ontwikkeling nadien heeft dit hoe langer hoe duidelijker gemaakt. Een besparingsniveau van 20 pCt. is echter uitzonderlijk hoog. Zulk een besparingspercentage is in het verleden slechts hoogst zelden door enig Westers land bereikt. Het ligt ook aanmerkelijk hoger dan de kapitaalbehoeften, zoals die zijn geschat in de prognose van het Centraal Planbureau voor 1970⁵⁾. Het komt mij dus voor, dat met deze doelstelling tamelijk hoog wordt gegrepen. Bovendien blijft het dan nog een politieke vraag, in hoeverre men het gewenst acht de macro-economisch noodzakelijke besparingen ten dele ook in de overheidssector te doen ontstaan.

Veel dwingender zullen mijns inziens de eisen zijn, welke de conjuncturele situatie in de naaste toekomst kan gaan stellen⁶⁾. Wanneer de conjunctuur zich verder omhoog zou gaan bewegen en zich opnieuw een krachtige expansie zou baanbreken, zou de Overheid zich — ter voorkoming van onmiddellijke inflatiegevaaren — wel gedwongen zien, zich gedeeltelijk van de kapitaalmarkt terug te trekken. Anders gezien: de Overheid zou zich dan ten doel moeten stellen, de expansie te compenseren door een deflatoire werking van haar begroting. De vraag rijst, of de hiertoe nodige beperking van het begrotingstekort wel mogelijk zal zijn?

De Regering is hierover kennelijk niet gerust. Zij ziet zich

⁵⁾ Centraal Planbureau, „Een verkenning der economische toekomstmogelijkheden van Nederland 1950-1970”.

⁶⁾ Er is natuurlijk een zekere samenhang tussen de structurele ontwikkeling en de conjunctuur. Hoe groter de structurele kapitaalschaarste, hoe sterker in het algemeen de conjuncturele expansies zullen zijn. Stemt men de begroting dan af op de conjuncturele eisen, dan wordt daardoor dus tegelijk ook ten dele aan de structurele behoeften tegemoet gekomen. De noodzaak om door begrotingsoverschotten de conjunctuur af te remmen, leidt dan immers tevens tot het ontstaan van extra-overheidsbesparingen, waardoor de structurele kapitaalbehoeften beter kunnen worden bevredigd.

geplaatst tegenover een begroting, waarvan het monetaire tekort in één jaar tijds geheel onvoorzien met niet minder dan f. 700 mln. is toegenomen. Het daardoor ontstane tekort acht zij onder de huidige conjuncturele omstandigheden wel aanvaardbaar; maar zij schijnt dit toch als een gelukkig toeval te bezien. Men krijgt de indruk, dat zij het gevoel heeft, dat de begroting aan haar controle ontsnapt. Daarom is zij beangst voor de toekomst, waarin de conjuncturele situatie andere eisen kan stellen.

Met dit alles toont de Regering zich onbewust van de mate, waarin de achteruitgang van de begroting een gevolg is van de recessie en dus een aspect vormt van de automatische stabilisatie, die ons huidige systeem kenmerkt. Het is een merkwaardige ironie te noemen, dat de Regering, na met haar *bewuste* conjunctuurpolitieke maatregelen telkens *averechts* te hebben gewerkt, thans een *conjunctureel juist* effect bereikt, doordat de inherente en automatische krachten in het systeem van haar politiek haar daartoe dwingen, men zou zeggen: *tegen haar bewuste wil in*. Zo zouden wij de huidige ontwikkeling van de rijksfinanciën kunnen kenschetsen als: *conjunctuurpolitiek tegen wil en dank!*

Een beter bewustzijn van de samenhang tussen begroting en conjunctuur kan onze zorgen over de begroting 1959 verlichten. Daardoor kunnen wij ons immers realiseren, dat *een opleving van de conjunctuur, op dezelfde wijze tot verbetering van het begrotingsbeeld kan leiden* als de huidige recessie een achteruitgang heeft meegebracht. De uitgaven tot werkloosheidsbestrijding zullen dan kunnen afnemen, de belastingopbrengsten zullen automatisch ruimer gaan vloeien en de tekorten op het L.E.F. zullen waarschijnlijk gemakkelijker en sneller kunnen worden teruggebracht dan zich thans laat voorzien. Bedenkt men dit alles, dan behoeft de huidige situatie aanmerkelijk minder zorgen te baren.

Dit betekent echter niet, dat er voor de Regering in de komende jaren geen moeilijke taak zou zijn! Om de *mogelijkheden* tot verbetering van de begroting, die een conjuncturele expansie vanzelf zal scheppen, in de praktische politiek ten volle te realiseren, is een krachtige en doelbewuste Regering nodig. Ook in de afgelopen jaren zijn verschillende van de tendenties tot automatische compensering van de conjunctuur in de begroting werkzaam geweest. Maar deze zijn volkomen te niet gedaan door de expansionistische maatregelen, die de Regering in de algemene hausse-mentaliteit heeft genomen. Dat is de zwakke steen in de financiële politiek van de laatste jaren geweest. In een nieuwe expansie zal men alleen tot een juiste begrotingspolitiek kunnen komen, wanneer men zich niet weer laat meeslepen door de veelheid van desiderata, die dan om onmiddellijke realisatie zullen roepen. Dat is de les, die wij uit de gebeurtenissen van de afgelopen jaren moeten leren.

Laat ons daarom hopen, dat wij van een *averechtse* conjunctuurpolitiek in de expansie van 1954 tot 1957, via de *tegen wil en dank aanvaardbaar* geworden politiek van het laatste jaar, ten slotte zullen evolueren tot een *welbewust doorgevoerde anti-cyclische* begrotingspolitiek in een nieuwe expansie!

Rotterdam.

Prof. Dr. H. J. WITTEVEEN.

Blijf bij — Lees „E.-S.B.”!

De huren van nieuwgebouwde woningen moeten voor de laagst gesalarieerden nog steeds te hoog worden geacht. Vele nieuwgebouwde woningwetwoningen worden bij gebreke van kandidaten uit de groepen, waarvoor deze bestemd heten, betrokken door financieel beter gesitueerden, die aldus ten onrechte profiteren van de financiële paragrafen van de Woningwet, welke voor hen niet zijn geschreven. De huren van de vooroorlogse woningvoorraad bevinden zich in het algemeen nog aanzienlijk beneden het door schrijver in zijn vorige artikel berekende peil van de kostprijsuur van de nieuwbouw bij gelijkwaardigheid der geleverde woningdiensten. Hierdoor wordt de opschuiving in sterke mate belemmerd en het woningtekort dienovereenkomstig statistisch vergroot. Uitgaande van deze feiten bepleit schrijver een aantal maatregelen, ter bereiking van het evenwicht tussen de verschillende huurniveaus.

Evenwicht tussen huurniveaus

Keren wij in aansluiting op ons vorig artikel ¹⁾ terug tot de vraagstelling op welke wijze het evenwicht tussen de diverse huurniveaus is te bereiken, dan kan van drie vaststaande feiten worden uitgegaan:

1. de huren van nieuwgebouwde woningen, ook indien deze door verhoging van de premie voor particuliere woningen tot het peil overeenkomstig de veronderstelde kosten van levensonderhoud, dus minimaal driemaal de vooroorlogse huur, zijn opgetrokken, moeten voor de laagst gesalarieerden nog steeds — gemeten aan de vooroorlogse verhouding tussen persoonlijk inkomen van het gezinshoofd en huishuur — te hoog worden geacht;

2. vele nieuwgebouwde woningwetwoningen bij gebreke van kandidaten uit de groepen waarvoor deze bestemd heten, worden thans betrokken door financieel beter gesitueerden, die aldus ten onrechte profiteren van de financiële paragrafen van de woningwet, welke voor hen niet zijn geschreven;

3. de huren van de vooroorlogse woningvoorraad in het algemeen bevinden zich nog aanzienlijk beneden het door ons berekende peil van de kostprijsuur van de nieuwbouw bij gelijkwaardigheid der geleverde woondiensten, waardoor de opschuiving in sterke mate wordt belemmerd en het woningtekort dienovereenkomstig statistisch wordt vergroot.

Voor de eerstgenoemde categorie zal, met handhaving van het annuïteitenstelsel en gegeven de wens tot afschaffing van andere vormen van subsidie de oplossing moeten worden gevonden in een vereenvoudigd type van woningen qua inrichting en/of andere verkaveling van de bouwterreinen.

De maximale huurprijs voor dergelijke woningen laat zich globaal berekenen, uitgaande van een gemiddeld netto weekloon van maximaal f. 80 en met toepassing van de verhouding loon : huur = 5 : 1, op f. 16 per week. Voor de categorie van huurders, wier *gezinsinkomsten* het betalen van deze huur niet toelaten, zullen huurbonnen moeten worden verstrekt. De nadruk valle hier op de omschrijving „*gezinsinkomen*”. Voor de categorie tot de loongrens voor

de sociale verzekering zal, naar behoefte en over de gehele linie, eveneens een gedeeltelijke bijpassing, via een huurbon, noodzakelijk kunnen blijken — een en ander teneinde loonstijgingen, welke een verdere kostprijsverhoging in alle sectoren van het economisch leven moeten veroorzaken, te voorkomen.

De groepen boven f. 6.900 behoren de kostprijsuur op basis bouwkosten minus premie te betalen en daardoor de woondienst weer te honoreren overeenkomstig zijn betekenis in het scala van behoeftebevredigingen. De huidige maximum-huurprijs, waarboven in het geheel geen premie meer wordt verstrekt, lijkt aanvaardbaar. De woningwetsector zal zich in dat geval dus weer moeten bepalen tot de bouw van woningen voor hen, voor wie de financiële paragrafen van de Woningwet speciaal werden geschreven.

De beter gesitueerden, bedoeld onder 2., krijgen dus een huurverhoging van de door hen betrokken woningwetwoningen, welke weliswaar nog niet ten volle de kostprijsuur van een nieuwgebouwde particuliere woning benadert, (annuïteitenstelsel) doch deze globaal benadert en in elk geval is dan van een extra-subsidiëring geen sprake meer.

Een ander en groot deel van de hierbedoelden bewonen mede de niet voldoende in huurprijs aangepaste vooroorlogse woningen. De gevolgen van een hierbedoelde aanpassing van de huurprijzen dezer woningen, zonder looncompensatie, zullen een heilzame invloed hebben op het verontrustend verschijnsel van de massale onderbezetting. Velen zullen, hetzij meerdere bereidheid vertonen om „in te schuiven” en op vrijwillige basis tot het verlenen van inwoning over te gaan; anderen zullen er gereder de voorkeur aan geven naar een kleinere, hetzij een nieuwe, dan wel een vooroorlogse woning te verhuizen.

Eerstgenoemde mogelijkheid, welke vooral aantrekkelijk lijkt voor de vele jonge gezinnen, wier inkomsten zich in het algemeen nog niet lenen voor de betaling van de kostprijsuur van een zelfstandige woning, zou naar onze mening daarenboven nog kunnen worden vergroot door een soepeler maken van enkele bepalingen in de Huurwet (huurbescherming en huurprijsbeheersing) en een soepeler toepassen van de Woonruimtetwet door de gemeente-

¹⁾ „Het vraagstuk van de huren” in „E.-S.B.” van 22 oktober 1958.

besturen. De tijd hiervoor, zowel als voor een aanpassing van het huurpeil van de vooroorlogse woningen aan het dezerzijds berekende huurprijsniveau van de nieuwbouw op evenwichtsniveau, lijkt niet zo ver verwijderd als veelal nog wordt verondersteld het geval te zijn.

Dezerzijds worde hiertoe aangeknoopt bij de door Dr. W. J. van de Woestijne toegepaste methode van benadering van de cijfermatige grootte van het woningtekort, zoals uiteengezet in een vergadering van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers in samenwerking met de Nederlandse Consumentenbond²⁾. Ook werd 28 april 1956 in „Huis- en Grondeigendom” door ondergetekende op analoge wijze en aan de hand van toen bekende gegevens, benevens enkele veronderstellingen, een becijfering van de omvang van het woningtekort beproefd.

Inmiddels zijn thans twee jaren verstreken, waardoor een nauwkeuriger benadering mogelijk is. Ook dezerzijds wordt weer uitgegaan van het jaar 1930, toen alle overheidsbemoeiing met het gebouwd onroerend goed reeds enkele jaren was beëindigd. De vrije markt was in haar volle omvang hersteld; de woningkeuze werd bepaald door de eisen, welke de gegadigde aan een woning stelde en het financiële offer dat hij bereid was daarvoor te brengen. Gegeven voorts het feit, dat destijds 2,68 pCt. van de toen bestaande woningvoorraad leegstond, mag worden gesteld, dat toen aan alle redelijkerwijze te stellen voorwaarden voor een behoorlijke woningvoorziening was voldaan.

Ter vergelijking met de huidige toestand, en die, welke op korte termijn mag worden verwacht, en uitdrukkelijk afziende van destijds mogelijk bestaand hebbende en thans ongetwijfeld bestaande regionale afwijkingen, geeft een algemene opstelling betreffende omvang van de grootte der bevolking, de woningvoorraad, de gemiddelde gezinsgrootte en de gemiddelde bezettingsdichtheid der woningen het navolgende beeld, waarbij nog worde opgemerkt, dat de cijfers, aangevende de gemiddelde gezinsgrootte, slechts relatieve waarde hebben, omdat voor de berekening daarvan slechts zijn gebezigd de aantallen huishoudens van twee of meer personen, zodat de éénhoofdige gezinshuishoudens zijn verwaarloosd. Op de „trend” zal deze verwaarlozing echter weinig invloed uitoefenen, omdat de door deze verwaarlozing ontstane afwijking eveneens in de cijfers der latere jaren tot uitdrukking komt.

Jaar: 31/12	Bevolking (× 1.000)	Aantal huishoudens van 2 of meer personen (× 1.000)	Gemiddelde grootte huis- houdens	Aantal be- woonde won- ingen (× 1.000)	Gemiddelde bezettings- dichtheid
1930 ...	7.936	1.739	4,56	1.772 a)	4,48
1949 ...	10.027	2.389	4,20	2.203	4,55
1950 ...	10.200	2.430	4,20	2.253	4,53
1951 ...	10.328	2.466	4,19	2.312	4,47
1952 ...	10.436	2.495	4,18	2.363	4,42
1953 ...	10.551	2.525	4,18	2.415	4,37
1954 ...	10.680	2.560	4,17	2.474	4,32
1955 ...	10.822	2.596	4,17	2.524	4,29
1956 (30/6)	10.888	2.610	4,17	2.549 b)	4,27
1957 ...	11.096	2.680	4,14	2.664 b)	4,165

a) Weliswaar bedroeg de woningvoorraad destijds, volgens de laatste gegevens van het C.B.S. 1.821.000, doch daar de leegstand toen 2,68 pCt. of 48.800 woningen bedroeg, was het aantal bewoonde woningen afgerond in feite 1.772.000.

b) In dit cijfer is begrepen het aantal per 1930 leegstaande woningen ad ca. 49.000.

Vergeleken met de bezettingsdichtheid t.o.v. 1930 blijkt deze, op zichzelf beschouwd, aanzienlijk te zijn vermindert.

²⁾ Zie „E.-S.B.” van 24 oktober 1956.

Het effect daarvan werd echter méér dan teniet gedaän door de nog sterkere daling van de gemiddelde gezinsgrootte in Nederland, waardoor de plus-marge van 0,08 van 1930 bij een leegstand van 2,68 pCt. van de woningvoorraad, in 1957 bleek veranderd in een minus-marge van 0,02⁵ bij een te verwaarlozen leegstandsfactor.

Herstel van de feitelijke voor 1930 geldende verhoudingen en abstraherend van een woningreserve, welke langs natuurlijke weg, d.w.z. via kostprijshuren, dient te worden gecreëerd, zou alsnog het navolgende berekende tekort, generaal gezien, moeten worden ingehaald.

Het aantal beschikbare woningen sinds 1930 is, inclusief de toen leegstaande ad rond 49.000, gestegen van 1.772.000 tot 2.664.000 of met 892.000. Het aantal huishoudens van 2 of meer personen steeg echter van 1.739.000 tot 2.680.000 of met 941.000, zodat er een relatieve achterstand per 31 december 1957 bestond van 49.000 woningen of 1,84 pCt. van de op die datum bestaande woningvoorraad. De aanbouw voor 1958 schattend op 80.000 stuks, de toename van de huishoudens op 45.000 stellend, abstraherend van verdere gezinsverdunding en uitgaande van een uit de bewoningscirculatie verdwijnen van 7.000 woningen, zal de vermeerdering van de netto-voorraad 28.000 woningen bedragen. Het tekort per 31 december 1957 van 49.000 woningen zal dan zijn teruggebracht tot 21.000 woningen, uitmakend 0,77 pCt. van de per 31 december 1958 aanwezige 2.737.000 woningen.

Dezerzijds wordt de opvatting gehuldigd, dat het aldus naar de feitelijke toestand van 1930 berekende tekort door het bewerkstelligen van opschuiving in de vooroorlogse woningvoorraad geheel kan worden weggewerkt.

Afremming van een geforceerde woningbouw met grote en verkapte subsidies, uitgaande boven die van de particuliere bouw, lijkt ons dan ook dringend geboden.

Samenvattend menen wij dat:

1. er inderdaad nog van een statistisch woningtekort sprake is, maar dat de oorzaak daarvan schuilt in de verstoring van de natuurlijke opschuiving in de oude woningvoorraad;

2. deze toestand is veroorzaakt door het te lage huurniveau, van deze „oude” woningvoorraad;

3. de aanpassing van dit huurpeil op basis van de gelijkwaardigheid der woondiensten van „nieuw” en „oud” op zo kort mogelijke termijn zou moeten plaatsvinden, zonder algemene looncompensatie en op basis van een benaderd kostprijshuurniveau, zoals gepoogd werd dit te bepalen;

4. de woningwetbouw zou moeten worden gehouden binnen de grenzen van genoemde kostprijshuur en in de richting van de draagkracht van de financieel zwakkere gezinnen;

5. via te verstrekken huurbons, naast behoud van het annuïteitensstelsel, de kloof tussen gezinsinkomen en noodzakelijke woningwethuur, tijdelijk wordt overbrugd;

6. de woningwetbouw zich zal moeten bepalen tot de bouw van eenvoudige woningen, waarbij versobering van inrichting en andersoortige verkaveling van het bouwterrein tot kostprijsverlaging kan voeren;

7. het terrein van de woningwetbouw daardoor aanzienlijk zal worden ingeperkt met een geleidelijke overgang van de woningwetbouw naar de particuliere bouw;

8. de particuliere bouwbedrijvigheid voor de markt, d.w.z. voor verkoop van verhuurwoningen aan particuliere exploitanten, eerst dan mogelijk is, wanneer de Overheid de premies dusdanig bij stabiele koopkracht van het geld

In „E.-S.B.” van 15 oktober jl. gaf schrijver een overzicht van de activiteiten inzake de regionaal-economische ontwikkeling, zoals die in september op het internationale congres voor regionale economie te Oostende aan de orde kwamen. In dit artikel gaat hij nader in op het verschijnsel van de ruimtelijke ordening. Als voornaamste onderdelen hiervan treden naast het bestuurlijke en technische aspect de regionale economie, de ruimtelijk-sociale krachten en de planologie (vormgeving) naar voren. De wetenschappen die zich hiermee bezighouden hebben geheel eigen kenobjecten, die slechts in teamverband kunnen worden onderzocht. Er is volgens schrijver dus geen wetenschap van de ruimtelijke ordening mogelijk. De genoemde aspecten zijn geheel equivalent. Voor hun coördinatie bestaat geen andere techniek dan die, welke de bestuursorganen toepassen: stemmen bij meerderheid, nadat elke specialist de aan hem toevertrouwde materie geheel heeft doorgelicht.

Regionale economie en ruimtelijke ordening

Het internationale congres voor regionale economie in september in België gehouden geeft ons aanleiding tot enige aanvullende en kritische beschouwingen, die van belang kunnen zijn voor een juist onderscheid van de categorieën die bij het beleid en het onderzoek van de ruimtelijke ordening zijn betrokken.

Het feit dat het fenomeen van de regionale economische ontwikkeling zich in alle economisch gevorderde landen voordoet, wettigt de conclusie dat — nu de problemen van de algemene economische ontwikkeling niet meer zo zorgelijk zijn — de regionale verdeling van de welvaart als een nieuw beschavingsvraagstuk wordt ervaren. De vergelijking dringt zich op van de nationale welvaart die pas na een zekere wasdom de mogelijkheid biedt de distributieve rechtvaardigheid te betrachten. Ook ten aanzien van de sociale wetgeving heeft men aanvankelijk gedacht dat deze niets presteerde ten aanzien van het nationale produkt, er eerder toe af deed. Thans ziet iedereen in dat in sociale wetten krachten schuilgaan die

juist het produktievermogen kunnen vermeerderen.

De ruimtelijk-economische vraagstukken presenteerden zich toen men ging inzien dat de regionale ontwikkelingen een zeer onevenwichtig verloop hadden met sterke cumulatieve effecten. In ons land werd dit inzicht gepointeerd in de tegenstelling tussen het westen of de randstad en overig Nederland. In Engeland waren het de vraagstukken die Groot-Londen en de eenzijdige zware industriegebieden opriepen. In Frankrijk werd Parijs als de Franse woestijn gekenschetst. In Italië kreeg het zuidelijk deel, de Mezzogiorno, een steeds grotere achterstand op het industriële noorden. In België worstelen de Vlaanderens en de gebieden met verouderde mijnen als de Borinage met een zware werkloosheid. In Polen stagneerde de ontwikkeling van het oosten volkomen, in tegenstelling tot de industrie- en havengebieden. In de Sowjet-Unie dreigde de regionale produktie te verstarren onder invloed van een bureaucratisch centralisme. Zelfs in de Verenigde Staten waar het kapitaal, zonder geplaagd te worden door sociale bekommernissen, zijn weg vindt naar de plaats waar het

(vervolg van blz. 858)

verhoogt, dat aanstonds exploitatie op rendabele basis tegen de op dat moment geldende huurprijzen kan plaatsvinden;

9. eerst dan deze premies als katalysatoren kunnen werken voor onderlinge concurrentie van particuliere bouwers en exploitanten;

10. deze werking kan worden versterkt door stijgende koopkracht van het geld, zodat daling van kosten en prijzen zal kunnen optreden;

11. het statistisch woningtekort, gezien de onderbezetting van de vooroorlogse woningvoorraad, afgezien van regionale verschillen, in feite kan worden geacht niet meer te bestaan;

12. versoepeling van enkele bepalingen van de Huurwet inzake huurbescherming van onderhuurders, samen met een soepeler beleid van de gemeentebesturen betreffende „inwoning” (éénmaal gegeven inwoning blijkt meestentijds

voortdurende inwoning) nog afgezien van de financiële kant daarvan bij huurverhoging zonder looncompensatie, zal de bereidheid van hoofdhouders om „overtollige” woonruimte ter beschikking van woonruimtebehoevenden te stellen, ongetwijfeld aanzienlijk vergroten.

Onze conclusie is, dat in de na-oorlogse periode, ook ten aanzien van de Volkshuisvesting, het wenselijke teveel is nagestreefd met verwaarlozing van het economisch mogelijke en dat in het bijzonder de mensen met de kleine-beurzen slachtoffers zijn geworden van een huur- en woningbeleid dat, met miskennis van de economische wetmatigheid, waardoor ook de consumenten zich laten leiden bij de besteding van hun inkomen, tussen wal en schip zijn gevallen. Terugkeer tot een economisch gezond beleid, hoe pijnlijk en onpopulair dit ook moge zijn, is het enige middel om hen uit deze — ongetwijfeld ongewilde — situatie geleidelijk te verlossen.

Rotterdam.

HERMSE.

grensprodukt het hoogst is ziet de Overheid de problemen van de grote stad onoplosbaar worden en streeft zij decentralisatie na.

De twee extremen: het meest liberale land (de Verenigde Staten) en de meest centraal geleide economie (de Sowjet-Unie) bieden de gelegenheid tot een interessante vergelijking. Met de verbetering van het verkeer is de spreiding van de economie steeds meer vergemakkelijkt. In de Verenigde Staten heeft het particuliere initiatief zijn investeringen hiermee in overeenstemming gebracht, een bewijs — of tautologie? — van de rentabiliteit van de spreiding. Waar de grensproductiviteit van deze investeringen nog extra-marginaal is, namelijk in de onderontwikkelde en afgelegen landsdelen, groeit de bereidheid van de Amerikaanse Regering om het verschil bij te passen uit de bedragen die — onzichtbaar — vrijkomen door het achterwege blijven van zeer dure openbare werken in de grootste steden, waarheen dan immers de migratie gaat afnemen. In het liberale stelsel dus „gemeinwirtschaftliche” correcties op een privaat-economisch beleid dat slechts in marktprijzen kan rekenen. In de Sowjet-Unie daarentegen gaat het juist om „particularistische” correcties op de „Gemeinwirtschaft” die op een andere wijze maar een der regionale welvaartsbronnen verwaarloost. In beide gevallen ten slotte een — kapitalistisch of communistisch — centralisme, dat baat heeft bij het ontsluiten van nieuwe mogelijkheden, bij een ruimtelijk expanderende economie.

Naast de ruimtelijk-economische zijn er andere ruimtelijke vraagstukken, die voor de econoom evengoed randproblemen zijn als voor anderen op hun beurt de economische problemen. Wij doelen hierbij op de ruimtelijk-sociale aspecten van dezelfde zaak en die van de ruimtelijke vormgeving. Samen met de bestuurlijke kwesties die hieraan verbonden zijn, namelijk die van coördinatie in het staatkundige vlak, vormen deze vier aspecten globaal het kwartet dat waarlijk de kwalificatie ruimtelijke ordening verdient. De moeilijkheid hierbij is dat ieder van de componenten een geheel ander kenobject heeft, een geheel andere gezichtshoek inneemt en een geheel andere denkmethode toepast ten opzichte van dezelfde materie.

Het separate karakter van de *ruimtelijke economie* is door W. Isard gekenschetst in zijn „Location and space-economy. A general theory relating to industrial location, market areas, land use, trade and urban structure”¹⁾. Hij stelt aan de hand van statistische conclusies dat „there are significant regularities associated with variation in the distance factor”. Het is daarom gewenst „to formulate operational and functional concepts for a general theory of space-economy”. Het is evident dat de economische activiteiten plaatsvinden „in a time-space continuum”. De toepassing van het maximalisatiebeginsel vereist zowel een benadering langs de tijd-as als langs de ruimte-as. De maatschappij wordt in een ruimtelijk kader gedrongen door twee complexen van economische factoren: 1. deglomeratiekrachten, waartoe de wet van de afnemende opbrengsten dringt (cf. de oorspronkelijke neiging om nieuw cultuurland in gebruik te nemen in plaats van oud land te intensiveren bij stadsuitbreiding) en 2. „the inequality of resource endowment” die agglomererende krachten oproept. Hier treedt dus substitutie op tussen „transport inputs” en „direct labor and capital inputs”. Parallel aan een verlenging van de investeringsperiode van bepaalde productiefactoren — het tijdselement — is er een „spatial

extent of production”. Naast de „time-preference” is er een „space-preference”, naast de economie die zich afspeelt in een concrete tijd — een probleemstelling vooral van na 1918 — is er een „space-economy”. „Though economists have never spoken explicitly of spatial discounting, nonetheless they have performed the operation”. „The explicit use of spatial discounting can clear the ground for a more functional analysis of the factor of *situs* in economic activities”. In een snel toenemend aantal studies is deze analyse ter hand genomen. Wij komen hierop nader terug, maar vermelden de onderzoeken van Greenhut²⁾ die „actual site-selections” onderzocht, o.a. in een „monopolistically competitive locational framework” dat de aandacht vestigt op data die de bedrijfsgrootte tot een controle-middel over economisch-geografische gebieden maken.

Ruimtelijk-sociale krachten zijn uiteraard van een geheel ander karakter. Op het congres spraken Prof. Th. Simey van de Universiteit van Liverpool en Drs. K. Laansma, hoofd van de onderafdeling sociaal onderzoek en planning van het Ministerie van Maatschappelijk Werk er over, zonder overigens deze term te gebruiken. Wij noemden dit onderwerp voor de regionale economie een randverschijnsel, wat niet wegneemt dat een behandeling op haar plaats was omdat het immers een component is van de integrale ruimtelijke ordening.

Prof. Simey behandelde de sociale aspecten voor het herontwerpen van het centrum van Liverpool, voor de regionale onderzoeker een micro-analyse waarin de sociale categorieën als het ware in een close-up worden vergroot. Voor het beantwoorden van de vraag: moet het centrum gesaneerd en herbouwd worden of moeten de inwoners verhuizen naar de buitenwijken of nieuwe steden — gingen men de behoefte hieraan ontleden. Zij die tegen hun wil verplicht worden te vertrekken (vooral ouderen) zijn even ontevreden als zij die verhinderd worden te vertrekken (gezinnen met kinderen). De betekenis die de nabijheid van het werk en het winkelapparaat hebben spelen hierin een belangrijke rol. Het is gevaarlijk in dit opzicht te generaliseren. De culturele uniformiteit is veel geringer dan de „geografische verwantschap” doet veronderstellen: Op grond van een, naar mijn mening zelfstandig sociaal onderzoek kan de stedenbouwkundige zijn alternatieven detailleren en aan de bestuurder voorleggen. De gewenste zelfstandigheid hangt samen met de noodzaak de sociale en stedenbouwkundige desiderata zo zuiver mogelijk met elkaar te confronteren. Voor het regionale ruimtelijke onderzoek kan deze opvatting worden doorgetrokken.

De heer Laansma bracht deze stelling op groter schaal over: Het effect van allerlei maatregelen is mede afhankelijk van de actieve medewerking van de bevolking die weer bepaald wordt door de bewustwording van de problemen. Het gaat hier om voorlichting en om het activeren van de maatschappelijke groepen, een communicatie naar twee richtingen dus. De provinciale stichtingen voor maatschappelijk en cultureel werk zouden op dit punt meer moeten worden ingeschakeld. Dit stuit evenwel af op de „irriterende vaagheid” waarmee de socioloog veelal te werk gaat, althans volgens technici en economen. Deze is terug te voeren op de vage probleemstellingen, op het gebrek aan kennis omtrent de sociale vraagstukken en hun samenhang met de andere levensfacetten en op de remmingen die uitgaan van de maatschappij zelf. Het ware wense-

²⁾ M. L. Greenhut: „Plant location in theory and practice, The economics of space”. The University of Carolina Press, 1956.

¹⁾ New York, London, 1956; blz. 76-86.

lijk dat er een directer antwoord op beleidsvragen wordt gegeven, ook al lijkt dit in strijd met een te zwaar drukende „wetenschappelijke verantwoordelijkheid”. Op deze wijze bereikt men een betere samenwerking tussen de sectoren die bij het totale ruimtelijke beleid zijn betrokken en daardoor tevens een verbetering van de secundaire vestigingsvoorwaarden waartoe deze sociaal-culturele factoren gerekend kunnen worden. In de zesde Nota inzake de industrialisatie van Nederland wordt terecht gesteld dat het effect van maatregelen tot industrie-ontwikkeling aldus cumulatief zal zijn.

Het derde kenobject in de ruimtelijke ordening is dat van de „bestemming van de bodem” (art. 3 lid 1 van het ontwerp van Wet op de Ruimtelijke Ordening). In het verleden is de totale ruimtelijke ordening, gedefinieerd als „planologie”, op vrij mistige wijze aan de „bestemming van de bodem” gelijk gesteld. Het merkwaardige is dat de term „planologie” is ingevoerd door J. M. de Casseres die in zijn boek over Amerika tevens het pleit voert voor een zuivere semantiek. Zijn navolgers hebben zich daaraan niet gehouden. In en na de oorlog, toen de mogelijkheden van een „overall planning” nog weinig waren bestudeerd en bijgevolg sterk overschat heeft de planologie kans gezien in de trits nationaal, streek- en gemeentelijk plan de gedachte van een alomvattende „planning” althans verbaal te annexeren. De gedachte van planologie wekte vanzelf de associatie met het begrip „plan”. Nog in 1954 publiceerde de Rijksdienst voor het Nationale Plan onder zijn auspiciën een rapport over het rampgebied van de hand van de Plancommissie Zuid-West. De term „planologie” is echter afgeleid van „planum” of ruimte, vlakke en betekent dus „wetenschap van de ruimte”³⁾. „Aldus zouden wij echter met een mathematisch begrip te doen hebben, terwijl de planoloog iets geheel anders op het oog heeft; hij wenst namelijk met betrekking tot een door mensen bewoond gebied de verdeling van de beschikbare ruimte uit een oogpunt van verbouwing en bebouwing te bestuderen, waarbij uiteraard de bevrediging van schoonheidsgevoelens op de voorgrond staat”. „... de uitdrukkelijke gevolgtrekking (is) dat de hantering van het welvaarts criterium tot geheel andere grenzen kan leiden dan het inzicht van de planoloog”. „... (het) behoort mede tot de roeping van de planoloog om ter zake van de aanbouw *doelmatigheid* te betrachten”. Als voorbeelden van deze twee normen noemt Van Rooyen resp. de recreatie en de noodzaak — die hij uit christelijk oogpunt verwerpt, maar om doelmatigheidsredenen moet aanvaarden — van het oprichten van meer crematoria, aangezien het aantal sterfgevallen per jaar in de loop van deze eeuw zal verdubbelen en het vraagstuk van de dodenakkers voor de grote steden onoplosbaar dreigt te maken.

Er zijn meer voorbeelden van het dooreenhaken van economie of economisch plan en „planologie”. D. Burger⁴⁾ spreekt er van dat de planologie beoogt de verschillende belangen van bestaansbronnen en streken tot harmonie te brengen. Door waterstaatswerken, herverkeveling, het projecteren van ontwikkelingsgebieden enz. geschiedt dit echter ook. De planologie is hierin dus slechts een, vaak onmisbaar, facet. G. H. C. L. Zeegers⁵⁾ schrijft in navol-

ging van vele anderen over de vier planologische functies: het wonen, het werken, de recreatie en het verkeer. In feite is hier sprake van vier levensfuncties met o.a. planologische aspecten. Onzuiverder nog is zijn taalgebruik als hij spreekt over „de sociale gevolgen van de ruimtelijke aspecten der evacuatie” in plaats van over die van de evacuatie tout court. Vervolgens noemt hij het Deltaplan een planologische maatregel in plaats van een technische maatregel met o.a. een planologisch aspect. Ook het rapport „Sociale aspecten van de ruimtelijke ontwikkeling van Zuid-West Nederland” maakt de fout de adjectieven „sociaal” en „ruimtelijk” niet equivalent op de ontwikkeling te betrekken. Een rapport van de Dr. Wiardi Beckman Stichting⁶⁾ ziet als taak voor de ruimtelijke ordening leiding te geven aan de ruimtelijke verdeling van bevolking en bestaansbronnen in ons land. (In één adem wordt er overigens op gewezen dat haar taak dienend is ten aanzien van het geheel van de overheidsactiviteiten.)

Het kenmerk van de gekritiseerde uitlatingen is dus, dat de „planologie” steeds bezig is de andere in het geding zijnde facetten — zie hierboven: de economische, sociale en ook de technische en bestuurlijke — te annexeren en daarbij ontstaat vanzelfsprekend de neiging deze facetten ondergeschikt te maken aan de eigenlijke — vooral esthetische — normen waaraan de planoloog gehoorzaamt. Men denke slechts aan het afgraven van de St. Pietersberg door de E.N.C.I. Een typerend voorbeeld hiervan leverde de stedenbouwkundige J. Ph. L. Petri in dit tijdschrift⁷⁾. Hij pleit daarin voor een academische opleiding waarin de technische aspecten, de „space-economy” (ten onrechte stelt hij dat we van de „social costs” nog maar juist weten dat zij een probleem vormen), de sociologie en de stedenbouw zijn gecombineerd. Wanneer men weet dat deze disciplines zo gespecialiseerd zijn dat alleen al de literatuur over „space-economy” niet bij te houden is en dat hun kenobjecten volkomen anders zijn, komt men tot de hierboven al gesuggereerde en nader te adstrueren conclusie dat slechts een „team” van specialisten uitkomst kan bieden. „De wetenschap van de ruimtelijke ordening”⁷⁾ staat niet in de kinderschoenen, zij bestaat niet. Waar de natuurwetenschappen de sfeer van de cultuurwetenschappen penetreren wordt het element van de exactheid overdreven en — met excuses aan Sartre — de essentie te zeer boven de existentie gesteld. In ieder geval: de „bestemming” is maar een kader waarin zich het leven afspeelt. Voor het overige is enig gevoel voor relativiteit op zijn plaats. M. le Cosquino de Bussy heeft in een minderheidsnota⁸⁾ hun die de Randstad willen bevriezen axiomatisch denken verweten. Elke wetenschap bestaat evenwel bij de gratie van axioma's; zij heeft er recht op. Juist het werken in teamverband levert echter als correctie... minderheidsnota's op, die de materie openhakken.

Wij komen nog even terug op de noodzaak „de belangen af te wegen”. In een team van het Institute of Social Studies waarin o.a. de hoogleraren Dr. Margaret Read, Dr. E. de Vries en Dr. J. Tinbergen deelnamen, kwamen wij tot de conclusie, dat er geen technieken bestaan die zulke een afweging mogelijk maken. Om te beginnen heeft nog nooit

³⁾ Zie hiervoor en voor de volgende passages J. P. van Rooyen: „Het Nederlandse bevolkingsvraagstuk”, Wageningen 1955, blz. 160 e.v. De cursiveringen zijn van ons.

⁴⁾ „De planologische toekomst van Nederland en de tuinbouw”. Mededelingen van de Tuinbouw, 1956, blz. 624 e.v.

⁵⁾ „Het planologisch en sociologisch aspect van het Deltaplan” Haarlem 1954, blz. 55-82.

⁶⁾ „Ruimtelijke ordening. Waarom en hoe?”, Amsterdam 1958, blz. 12.

⁷⁾ „Gesprekken over de Eurodelta” in „E.-S.B.” van 25 juni 1958.

⁸⁾ Rijksdienst voor het Nationale Plan, De ontwikkeling van het westen des lands, 's-Gravenhage 1958, blz. 41 e.v.

iemand er over gepubliceerd⁹⁾. Dan zijn de kenobjecten te heterogeen; in de onderontwikkelde gebieden betreffen zij bijv. de subwetenschappen der economie, de sociologie, de anthropologie, de „public administration” en de medische wetenschappen. Kan men zelfs het belang van de bestrijding van malaria of cholera tegen elkaar afwegen? Economisch nog wel, maar in termen van menselijk geluk? Mag men alle ontwikkelingsfondsen hieraan besteden of moet men zijn programma matigen en een deel besteden aan de economische ontwikkeling omdat over weinige jaren door de grotere hygiëne het aantal arbeiders sterk zal toenemen? De taak van de specialist in teamverband is zijn „vakaspect” geheel door te lichten en in te brengen, desnoods in de vorm van minderheidsnota's. Aldus coördineert iedere deskundige — niet alleen de planoloog — maar slechts binnen zijn eigen terrein. De „overall”-coördinatie is dan aan de bestuurder, die de beslissing neemt niet door middel van een aan één wetenschap gebonden kennisproces, maar door... te stemmen!

Op het congres te Oostende kwam deze materie niet uit de doeken, ongetwijfeld omdat zij in de meeste landen geen apert vraagstuk vormt. Alleen de heer B. Motte, vicevoorzitter van de Franse conferentie van regionale comités gewaagde van de tegenstelling tussen regionale economen en urbanisten. Intussen is in Nederland, waar de probleemstelling nooit door luciditeit heeft uitgemunt, het antwoord gegeven in het ontwerp van wet op de ruimtelijke ordening.

In de Memorie van Toelichting wordt de planologie herleid tot een door programmatische directieven bepaalde vormgeving, met de uitvoering waarvan op rijksniveau de Minister van Volkshuisvesting is belast. „Vele leden” stemmen in het Voorlopig Verslag in met een definitie waarin de major term spreekt van het gestalte (vormgeving is als synoniem aangeduid) geven van de ruimtelijke aspecten van de werkzaamheden van een sociale groep. Evenals wij deden wordt hier dus in de ruimtelijke ordening de vormgeving als één van de aspecten beschouwd. „Vele leden” noemen zelfs met Van Rooyen de doelmatigheid en de esthetica als hierbij toe te passen maatstaven. Als voorbeelden hiervan worden (op blz. 3-5) genoemd: sanering, krotopruiming, groenaanleg, verkeersvoorzieningen, standplaatsen voor woon- en kampeerwagens, ligplaatsen voor woon- en kampeerscheperen, terreinen voor havenwerken, hinderwetverordeningen en verhindering dat dorpen aan een grote stad vastgroeien. „Sommige leden” wijzen er op dat door bepaalde bestemmingen ondernemingen als baksteen- en kalkzandsteenfabrieken, dakpannenfabrieken enz. ernstig kunnen worden getroffen. Voordat hiertoe de beslissing wordt genomen dient — onzes inziens — dus de rekening te worden opgemaakt. Als voorbeeld noemen wij ten slotte de mislukte poging om een kalkzandsteenfabriek in de Oosterduinen van Zuid-Holland met 500 arbeiders en 30 pCt. van de nationale produktie stil te leggen¹⁰⁾.

Door het programmatische karakter van de rijks- en provinciale aanwijzingen wil de Regering voorkomen dat de regeling van de bodembestemming verstart, zoals steeds dreigde bij het stelsel van drie soorten bindende, trapsgewijs aan elkaar ondergeschikte bestemmingsplannen (M. v. T.,

blz. 11), die naar „overall-planning” neigde. „De uitkomsten (van het planologisch onderzoek) kunnen vooreerst dienstbaar zijn aan de coördinatie van regeringsprojecten”. Art. 3 bepaalt dan ook dat „onze Ministers horen over maatregelen en plannen, welke onder hun verantwoordelijkheid tot stand zullen komen, en waarvan de uitvoering in belangrijke mate invloed zal hebben op de feitelijke bestemming van de bodem, vooraf de Vaste Commissie voor de Ruimtelijke Ordening”. De toelichting op dit artikel vermeldt dat deze coördinatie bedoeld is „voor zover die met de feitelijke bestemming van de grond verband houdt”.

Het is volgens art. 3 en de toelichting erop zelfs mogelijk andere organen dan de Vaste Commissie van de Rijksplanologische Dienst — zoals de Raad van Waterstaat, de Zuiderzeeraad, de Commissie Landaanwinning, Dollard en de Centrale Cultuurtechnische Commissie — met die coördinatie (nogmaals: met als doel alleen de bestemming van de bodem) te belasten. Het wetsontwerp is dus doortrokken van de opvatting dat de totale topplanning een zaak is van de Regering of — provinciaal — van het provinciaal bestuur. Telkens is een speciale Minister belast met zijn vakaangelegenheden: de Minister van Economische Zaken met de ontwikkelingskernen, de Minister van Verkeer en Waterstaat met het Deltaplan, de Minister van Sociale Zaken met de regionale werkloosheidsbestrijding. Zij horen de daartoe aangewezen planologische organen voor het „ruimtelijk-vormgevende” aspect hierin. Ten slotte coördineert het Kabinet alle aspecten via de daarin functionerende Raad voor de (totale) Ruimtelijke Ordening.

Het Centrum voor Staatkundige Vorming¹¹⁾ neemt hetzelfde standpunt in. Het beantwoordt de vraag, of de Overheid bij het voeren van een sociaal-economische, bijv. een landbouw-economische politiek zich ook mag bedienen van de middelen, die de ruimtelijke ordening (opmerking: lees vormgeving) haar verschaft, terecht bevestigend. Het blijft dan echter een stuk landbouw- en geen planologische politiek. Vandaar dat in de (Minister) raad voor de ruimtelijke ordening elke Minister bezwaar kan maken tegen planologische maatregelen die te eigenwettelijk zijn, hetgeen hij vernemen kan van zijn vertegenwoordiger in de Vaste Commissie. Ook in het rapport van de Wiardi Beckman Stichting (blz. 10) wordt de planologie mede een instrument in het totale beleid van de Overheid t.a.v. de ontwikkeling in een stad, streek of land genoemd.

In de provincie Zeeland zijn de provinciale adviseurs op waterbouwkundig, economisch, sociaal en planologisch gebied — Provinciale Waterstaat, E.T.I., Stichting voor Maatschappelijk en Cultureel Werk en Planologische Dienst — bijeengebracht in de Werkgroep Deltazaken Zeeland. Met dit „team voor de ruimtelijke ordening” houdt het Provinciaal Bestuur een voortdurend overleg. Deze oplossing is geheel overeenkomstig de hierboven uiteengezette visie. In de praktijk blijkt zij een belangrijke steun voor het bestuurscollege dat in deze tijd tussen de vele specialisten zo moeizaam tot een evenwichtige besluitvorming komt.

Wij zijn op deze materie uitvoerig ingegaan omdat zij de taken en grenzen stelt ten aanzien van de regionale economie. In een derde artikel zullen wij ons hiermee bezig houden.

Middelburg.

Drs. M. C. VERBURG.

⁹⁾ Het rapport van de Dr. Wiardi Beckman Stichting stelt op blz. 10 een toetsing aan „het volkswelzijn” voor. Dit is niet meer dan een gemeenplaats.

¹⁰⁾ P. G. Knibbe: „Planologie of bodembouwkunde en streekplannen”, Leiden 1955, blz. 44 e.v.

¹¹⁾ „Het ontwerp van wet op de ruimtelijke ordening”, 's-Gravenhage 1957, blz. 7.

Surinaamse kanttekeningen

(Derde kwartaal 1958)

Enkele weken na haar formatie presenteerde de nieuwe Regering haar regeringsprogramma aan de Staten. Dit, inmiddels aangenomen, programma zal voor de komende begrotingsperioden als basis dienen voor het te voeren beleid. Meer dan in enige voorafgaande periode ligt het zwaartepunt hier in de sector van de economische opbouw, waarbij het doorbreken van de eenzijdige structuur van de Surinaamse volkshuishouding als het voornaamste streven geldt. Voor een juiste beoordeling van de begrotingen der eerstkomende jaren is het goed, enkele van de voornaamste stellingen op het terrein der economische politiek in dit regeringsstuk te memoreren.

Uitgaande van de grondbeginselen der liberale handelspolitiek wil men enerzijds betere mogelijkheden scheppen voor het inschakelen van Suriname in de internationale handel en anderzijds de binnenlandse industriële productie opvoeren. Dit laatste zal geschieden met gebruikmaking van klassieke middelen, zoals belangrijke verlaging der invoerrechten op grond- en hulpstoffen, verdere liberalisatie van het deviezenregime, het sluiten van handelsakkoorden met omliggende landen en in het algemeen het scheppen van een gunstig klimaat voor het aantrekken van buitenlandse investeerders. Verder zal tegen acceptabele voorwaarden de industriëfinanciering worden uitgebreid, terwijl in noodzakelijke gevallen, dus waar het particulier initiatief afwezig blijft, door de Overheid zelve bedrijven geëntamerd zullen worden.

De Regering staat afwijzend tegenover elke monopolievorming. Teneinde een juist inzicht in de mogelijkheden te krijgen dienen op korte termijn de produktiefactoren geïnventariseerd te worden, mede naar aanleiding waarvan het Planbureau zich zal dienen te heroriënteren ten aanzien van de nog lopende periode van het Tienjarenplan. Verwacht wordt, dat tot een herziening van dit Plan zal moeten worden overgegaan onder gebruikmaking van de inmiddels opgedane ervaringen.

Het financiële beleid wordt beheerst door de stijgende personele kosten en de onderhoudskosten der gereedkomende publieke werken. Uitgaande van een blijvende gezonde ruilvoet van de Surinaamse gulden zullen daarom naast het Tienjarenplan verdere financieringsmaatregelen worden overwogen. De overheidsadministratie zal worden gemoderniseerd, terwijl de belastingpolitiek erop gericht zal zijn, de industriële ontwikkeling te stimuleren en de minst draagkrachtigen te ontzien. In de komende begrotingsperioden hopen wij nader op de onderscheiden facetten in te gaan.

Centrale Bank.

Dezer dagen verscheen het eerste jaarverslag van deze instelling, welke in navolging van een goed gebruik overzee werd voorafgegaan door een financieel-economische beschouwing van de President. De geldcirculatie berekent hij met inachtneming van de primaire en secundaire liquiditeiten per ultimo 1957 op Sf. 37 mln., tegenover resp. 30 en 34 mln. in de beide voorafgaande jaren. De deflatoire financiering door de Overheid gedurende die jaren beschouwt hij als een monetair voordeel, daar hiervan een compenserende invloed is uitgegaan op de geldverruimende

werking van de kredietverlening van de banken en van de deviezenaanwas.

De binnenlandse goudproductie blijft een langzaam dalende tendentie vertonen. Dit is voornamelijk een gevolg van de steeds stijgende produktiekosten tegenover een reeds tientallen jaren gelijkblijvende goudprijs. De aan stringente bepalingen gebonden buitenlandse goudhandel is thans nihil, nu voor niet-monetair goud geen premie meer verkregen kan worden boven de officiële dollarpariteit. In het buitenland, waar de goudhandel vrij is, werd in 1957 een premie van ongeveer 15 pCt. betaald boven de officiële prijs. Vermoedelijk gezien de geringe omvang van deze goudhandel worden in deze beschouwing geen monetaire consequenties van deze premie vermeld.

Wat de betalingsbalans betreft wordt het een verheugend verschijnsel geacht, dat het tekort op de lopende rekening gedekt wordt door middelen, welke door het buitenland op lange termijn ter beschikking worden gesteld ten behoeve van de ontwikkeling van Suriname. De verkorte betalingsbalans op kasbasis ziet er als volgt uit:

	1956	1957
	(in Sf. mln.)	
Lopende rekening:		
Goederenverkeer	+ 6,5	- 4,6
Kapitaalopbrengsten	- 11,0	- 8,6
Gouvernement (giften)	+ 2,3	+ 3,6
Id. (niet elders genoemd)	+ 2,6	+ 3,2
Overige posten	- 0,1	- 0,2
	+ 0,3	- 6,6
Kapitaalrekening:		
Gouvernement	+ 2,3	+ 3,6
Overig	+ 3,0	+ 2,9
Totaal	+ 5,6	- 0,1

Inzake het indexcijfer van de prijzen van levensonderhoud wordt opgemerkt, dat het in verband met de zich wijzigende verbruiksgewoonten aanbeveling verdient, de uit 1953 stammende reeksen te herzien.

Daar in 1957 niet geheel kon worden voldaan aan de vraag naar pasmunt wordt aanbevolen spoed te betrachten met de definitieve vaststelling van de ontwerp-verordening tot het regelen van het muntstelsel, welke o.a. voorziet in de uitgifte van zilveren munten met een gehalte van 720.

Daar wij inmiddels reeds recentere verkorte balanscijfers bespraken, kan thans worden volstaan met de mededeling, dat de winst over 1957 Sf. 0,4 mln. heeft bedragen.

Landsmiddelen.

Gedurende het eerste halfjaar 1958 brachten de Landsmiddelen Sf. 20 mln. op, zijnde 1 mln. minder dan in het eerste halfjaar 1957. De voornaamste teruggang, die bij de belasting op inkomsten en vermogen, kan verklaard worden door de afschaffing van de overwinstbelasting voor vennootschappen met ingang van 1 januari 1958, terwijl ook in 1957 een toevallige bate van Sf. 0,8 mln. voorkwam. De invoerrechten brachten iets minder op en ook het statistiekrecht daalde met 4 pCt., hetgeen in overeenstemming is met de daling van de invoer. Vermoedelijk werd er in deze periode minder rum gedronken, want de accijns op binnenlands gedistilleerd daalde met 10 pCt.

Verkeer.

Mede ten gevolge van de gedaalde bauxietverscheppingen liep de havenbeweging verder terug. Gedurende het eerste halfjaar 1958 voeren 585 schepen binnen met 1.422.000 brt., tegen 644 met 1.708.000 brt. in het eerste halfjaar 1957. Na september wordt er enige opleving verwacht, daar de Compagnie Générale dan Paramaribo opneemt in een van haar vaste transatlantische diensten. Verder worden thans besprekingen gevoerd betreffende het doortrekken van een Braziliaanse luchtpostlijn tot Paramaribo.

Het enkele jaren geleden zo intensieve schoenerverkeer met Brazilië ligt vrijwel stil sedert het invoeren van verscherpte maatregelen tegen de door de Braziliaanse schippers gevoerde barterhandel. Nadat deze handel zich grotendeels verplaatste naar havens in Frans Guyana zijn thans door de nieuwe Regering lichtere bepalingen ingevoerd, waardoor men hoopt, dat deze voor Suriname lucratieve handel weer naar Paramaribo getrokken zal worden. In handelskringen vreest men echter, dat de hausse voorgoed voorbij is.

Invoer.

Voor het eerst sedert geruime tijd gaf het tweede kwartaal een teruggang te zien tegenover het eerste kwartaal. Dit staat in direct verband met de gedaalde bauxietproductie. De sterkste teruggang vertoonden de posten brandstoffen en metaalwaren, n.a.g.

Wanneer wij de invoercijfers per kwartaal, in Sf. 1 mln., over de laatste jaren vergelijken, zien wij, dat het tweede kwartaal 1958 naar beneden afwijkt:

	I	II	III	IV
1956	13,2	15,5	17,9	15,5
1957	15,4	18,3	20,7	16,6
1958	18,8	17,2		

Bij de invoer van automobielen zet de verschuiving van Amerikaanse naar Europese merken zich verder door. Het hoogste punt van de invoer van bromfietsen schijnt voorbij te zijn (1956: 2.200 stuks), daar de markt verzadigd begint te geraken. Voor vervanging alleen zullen er echter een 1.000 stuks per jaar nodig blijven.

Levensonderhoud.

Na een kleine regressie in het eerste kwartaal steeg het indexcijfer wederom in het tweede kwartaal en bedraagt thans 117 (derde kwartaal 1953=100). Het valt daarbij op, dat de goederen van buitenlandse oorsprong sedert 1953 vrijwel gelijk in prijs bleven en eerst na de verhoging der invoerfechten iets stegen, waartegenover de goederen van inlandse oorsprong snel in prijs stegen, met levensmiddelen vooraan (resp. thans 104, 130 en 139).

Dit zou op een stijging in de produktiekosten duiden; en hoewel geen exacte gegevens ter beschikking staan, kan worden aangenomen, dat er nog steeds een stijging in het loonpeil plaatsvindt. Een nader onderzoek en eventueel maatregelen in dezen ware aan te bevelen, daar reeds thans Suriname een duurre-eiland in de oostelijke helft van het Caraïbisch gebied is en een verdere stijging van het loonpeil uiteindelijk de betalingsbalans ernstig zou kunnen verstoren.

Landbouw.

In tegenstelling met verleden jaar wordt de rijsttoest zeer gunstig beoordeeld en verwacht men een recordhoeveelheid ter beschikking van de export (ca. 18.000 ton). Mede in verband hiermede is bij Landsbesluit van 6 sep-

tember 1958 het rijstbeleid grondig herzien. Dit Besluit behelst o.a. vrijwel-volledige liberalisatie van de buitenlandse handel in rijst; opheffing van de binnenlandse prijsstop; vaststelling van nieuwe kwaliteitseisen; handhaving van gedifferentieerde padi-opkooprijzen en aanhouding van een buffervoorraad van gouvernementswege ter regulatie van tijdelijke prijsfluctuaties.

Kan dus de rijstsituatie voor 1958 als gunstig gekenschetst worden, voor de komende jaren ziet het er somberder uit. Immers, in 1954 brak op Cuba een virusziekte uit, de Hoja Blanca, welke in de derde generatie een ernstige oogstderving veroorzaakt. Deze ziekte greep snel om zich heen en bereikte via Venezuela in het begin van dit jaar het meest westelijke district van Suriname, Nickerie, juist de rijstschuur van het land. In overleg met Nederlandse en Amerikaanse deskundigen werden direct maatregelen voorbereid. Het onderzoek is nog gaande, doch voorlopig stelt men zich op het standpunt, dat waar er rijstrassen zijn, die resistent tegen dit virus blijken te zijn, het het beste is, deze rassen te veredelen. De meest resistente behoren nl. tot het Japonica type, dat een geringe produktiviteit en een bij het publiek niet populaire korrel heeft. Door de Stichting Machinale Landbouw en het Landbouwproefstation worden de selecties thans in deze richting geleid. Momenteel zijn 16.000 gezinnen in de rijstbouw werkzaam en de padi-oogst 1958 wordt geschat op 88.000 ton tegen 55.000 in 1957 en 71.000 in 1956.

De cacao staat er goed voor en dit jaar wordt een aanmerkelijk hogere export verwacht dan gedurende de afgelopen jaren. Ook de citrus biedt gunstige perspectieven.

Mijnbouw.

Na de produktiebeperkingen gedurende het tweede kwartaal begint thans de bauxiet weer enigszins op gang te komen; de uitvoer lag in augustus weer bijna op het peil van 1957. De totale export gedurende de eerste acht maanden bedroeg 1,8 mln. ton tegen 2,3 mln. ton verleden jaar.

De goudproductie liep verder terug gedurende die periode, nl. van 129 kg tot 91 kg. Een Canadese maatschappij gaat echter haar bedrijf uitbreiden.

De Gulf States Lands & Industries Inc. kondigde olieprospecties op grotere schaal in het district Nickerie door haar dochteronderneming Colmar Surinaamse Olie Maatschappij N.V. aan.

Het in Nederland gepubliceerde bericht inzake voorkomen van uranium moet voorlopig nog met de nodige reserve worden beschouwd. Wel werd enkele jaren geleden aangevangen met een proefexploitatie van splijtbaar kobalt in de omgeving van de toekomstige Brokopondodam.

Industrie.

Verscheidene industrieën breidden zich gedurende het afgelopen jaar uit, zoals een veevoeder-, een cosmetische, een stalen meubel- en een matrassenfabriek. De spaanplatenfabriek van Bruynzeel werd in bedrijf gesteld evenals een plastic botenbedrijf. Een in aanbouw zijnde cocosoliefabriek zal binnenkort in bedrijf komen. In tegenstelling tot de gouvernementspersoliefabriek werkt dit particuliere bedrijf volgens het zgn. Hollandse raffinageprocédé. De Overheid zal binnenkort een aanvang maken met het opzetten van een melkcentrale, waartoe de machines in Nederland reeds werden besteld. Een tweede sigarettenfabriek zal naar verwachting in december in bedrijf komen. Met uitzondering van de spaanplatenfabriek werken de bovenvermelde bedrijven in hoofdzaak voor de binnenlandse markt.

Bedrijfsorganisatie:

De in vorige „Kanttekeningen” aangekondigde overheidsmaatregelen inzake bedrijfsvergunningen, werden intussen gepubliceerd. Hierin zijn de regels vastgelegd, volgens welke vergunning verleend wordt voor het uitoefenen van de bedrijven importeur, exporteur en grossier. Bij importeurs wordt een branchedifferentiatie toegepast volgens een vastgelegde branchelijst. Verder werd een eventuele winkelsluitingsverordening voorgesteld, doch de meerderheid der betrokkenen wees deze af.

In het algemeen kan geconstateerd worden, dat de in het begin van dit jaar opgetreden recessieverschijnselen tot staan zijn gekomen en dat de nabije toekomst thans met redelijk vertrouwen tegemoet kan worden gezien.

Paramaribo, oktober 1958.

G. C. A. MULDER, B.Sc., Ps.D.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

De internationale liquiditeitspositie

Onder auspiciën van de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg te Brussel, zal de heer H. Ansiaux, Gouverneur van de Nationale Bank van België, op donderdag 13 november 1958, te 16 u., te Amsterdam een lezing houden over het onderwerp:

„Beschouwingen over het probleem van de internationale liquiditeitspositie”.

Deze lezing zal plaats vinden in de Aula van de Gemeentelijke Universiteit, Oudemanshuispoort 4-6, en in het Frans worden uitgesproken. Na de voordracht zal er gelegenheid zijn voor het stellen van vragen, waarna men bij een aperitief onderling van gedachten zal kunnen wisselen.

Personen die deze lezing wensen bij te wonen, kunnen zich wenden tot de Nederlandsche Kamer van Koophandel voor België en Luxemburg te Brussel (Warandenberg 4), alsook tot het bijkantoor der Kamer, Nassauplein 24, 's-Gravenhage (tel. 11.22.99) en tot de heer Mr. J. Houwink, Wanningsstraat 17, Correspondent van de Kamer te Amsterdam (tel. 71.88.99).

Accountantsdag 1958

De Accountantsdag 1958 zal op woensdag 19 november a.s. worden gehouden in de blauwe zaal van restaurant-café „Esplanade” te Utrecht, Lucas Bolwerk. Het programma luidt als volgt:

Ochtendbijeenkomst, aanvang 10.30 uur:

1. Opening door de heer J. Brielsman.
2. Inleiding door Prof. Dr. G. W. Groeneveld over „De huidige economische ontwikkeling”.
3. Discussie over deze inleiding.

Middagbijeenkomst, aanvang 14.15 uur:

4. Inleiding door Dr. C. D. A. Barón van Lynden over „De Benelux-integratie als voorbeeld voor de integratie van Europa”.
5. Inleiding door P. van der Meiren over „Fiscale problemen in Benelux”.
6. Inleiding door Mr. J. L. Antheunissen over „Gemeenschappelijke Benelux-markt”.
7. Discussie over deze inleidingen.
8. Sluiting door de heer J. Brielsman.

STAAT DER NEDERLANDEN

4 1/2 pct. LENING 1958

uitgegeven krachtens de Leningwet 1955 (Stb. 348)
gewijzigd bij de wet van 25 juni 1958 (Stb. 314)

GROOT f. 250.000.000

KOERS VAN UITGIFTE: 98%

Schuldbewijzen aan toonder groot nominaal f. 1000 en f. 100.
Schuldregisterinschrijvingen groot ten minste f. 100.000.

Looptijd ten hoogste 25 jaren

Delging in 25 gelijke jaarlijkse termijnen; eerste aflossing op 1 december 1959; vervroegde gedeeltelijke of algehele delging de eerste tien jaren niet toegestaan.

Jaarcoupons per 1 december

INSCHRIJVING

op 10 november 1958 van 9 - 16 uur

bij het Agentschap van het Ministerie van Financiën te Amsterdam, uitsluitend door bemiddeling van de leden van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam, de Vereeniging van Effectenhandelaren te Rotterdam of de Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de Provincie te 's-Gravenhage.

Aanvragen tot inschrijving moeten zo tijdig worden opgegeven, dat zij door de Bank of Commissionair op de inschrijvingsdag vóór 16 uur kunnen worden ingediend bij het Agentschap.

STORTING

op 1 december 1958 vóór 12.30 uur

bij de Nederlandsche Bank te Amsterdam

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

De tender van 27 oktober jl. heeft als resultaat gehad, dat f. 15 mln. 3-maandspromessen en f. 80,3 mln. jaarspapier werd toegewezen tegen disconto's (resp. $2\frac{3}{8}$ en $3\frac{1}{8}$ pCt.), welke onveranderd waren t.o.v. de vorige tender, die 15 september jl. plaatsvond. Dit wijst er wel op dat de krapteperiode die achter ons ligt, door incidentele factoren werd veroorzaakt — de betaling der vennootschapsbelasting —, en dat er in de laatste $1\frac{1}{2}$ maand in de geldmarktconstellatie fundamenteel geen verandering heeft plaatsgevonden. De goud- en deviezenvoorraad is blijven aanzwellen, maar de tegenwaarde ervan is tijdelijk niet bij de banken doch in de Schatkist beland.

Uit de weekstaat per 27 oktober blijkt, dat de rollen thans weer zijn omgekeerd en dat de Staat druk doende is de vergaarde belastingmiddelen te spenderen. Het saldo van de Schatkist daalde in één week tijds van f. 674 mln. tot f. 387 mln., vnl. ten gevolge van de kwartaalsuitkering aan de gemeenten; daarentegen steeg het saldo van de banken van f. 529 mln. tot f. 669 mln., dus tot ver boven het verplichte kassaldo ad ruim f. 500 mln.

Op de laatste dag van de verslagweek moest door de Staat opnieuw een geducht beroep op het tegoed bij de Bank worden gedaan, in verband met het vervallen van schatkistpapier en voor de betaling van rente en aflossing op gevestigde schuld. In dit verband wekt het geen verwondering dat tegen 4 november een nieuwe tender op 3- en 12-maandspapier is uitgeschreven.

Ondertussen hebben de twee Nederlandse handelsbanken die zich op het terrein van de persoonlijke lening hebben begeven — de Amsterdamsche Bank heeft zich bij De Twentsche Bank gevoegd — in de verslagweek hun eerste ervaringen op dit gebied kunnen opdoen. De kranten maakten melding van „overweldigende belangstelling”, maar ook van het feit dat vele verzoeken moesten worden afgewezen, daar de gevraagde bedragen veelal niet in verhouding stonden tot de inkomens van de gegadigden. Van de beoordeling der kredietwaardigheid door de banken kan dus een heilzame invloed uitgaan t.a.v. het vermijden van wat men „overcreditering” pleegt te noemen, al belet uiteraard niets de teleurgestelden om op andere wijze in hun afbetalingsbehoeften te voorzien. Dat zij dan, blijkens een rede van de Voorzitter van de Koninklijke Nederlandsche Middenstandsbond veelal een rente van 26 pCt. 's jaars moeten betalen is een andere kwestie.

De kapitaalmarkt.

In Amerika is de Overheid druk in de weer om het inflatie-fatalisme te bestrijden. Zo heeft de Amerikaanse Onderminister van Financiën, Baird, er onlangs op gewezen, dat een stijging van het prijspeil niet onafwendbaar is, daar de industrie in de meeste gevallen nog niet op volle toeren draait — de staalindustrie bijv. werkt thans op nog geen 75 pCt. van haar capaciteit —, terwijl bovendien in toenemende mate met de buitenlandse concurrentie rekening moet worden gehouden. Ook begint in de Verenigde Staten het besef veld te winnen dat het kastekort van de overheidshuishouding wel eens kleiner zou kunnen uitvallen dan men tot nog toe steeds heeft aangenomen, daar de

stijging van de persoonlijke inkomens niet zonder invloed op de belastingontvangsten zal blijven. Ten slotte duiken hier en daar geruchten op over een mogelijke verhoging der belastingtarieven. Voor zover de kooplust voor aandelen uit inflatievrees voortspruit, zijn redeneringen in deze trant in staat om tijdelijk dalingen van het koerspeil te bewerkstelligen, maar het gunstige bedrijfsnieuws maakt, dat dergelijke pessimistische buien niet lang duren.

In Nederland blijven niet alleen alle „internationals” bijzonder vast gestemd, — Philips bijv. heeft deze week in het niet-officiële verkeer de 400 overschreden —, maar dit geldt ook voor de „blue chips” onder de lokale fondsen, waartoe de beleggers hun toevlucht nemen als het om herbelegging van de opbrengst der naar het buitenland verkochte fondsen gaat. In hoeverre de bereidheid om de internationale concernaandelen af te stoten momenteel gestimuleerd wordt door de vrees, dat zulks na de eventuele instelling van een vermogenswinstbelasting op fiscale bezwaren zou stuiten, is moeilijk na te gaan. Wel lijkt het in dit verband wenselijk, dat de Regering haar houding inzake deze belasting — waaromtrent Minister Hofstra in de Tweede Kamer mededeelde, dat zij het studiestadium heeft doorlopen — zo spoedig mogelijk bepaalt en kenbaar maakt.

De obligatiemarkt vertoonde onder invloed van de aankondiging der staatslening een — tamelijk bescheiden — reactie, maar het geboden rendement is toch altijd nog aanmerkelijk hoger dan dat op de reeds in omloop zijnde vergelijkbare staatsobligaties. Dit maakt een succes waarschijnlijk, al kan er tot 10 november nog veel gebeuren.

De Bank voor Nederlandsche Gemeenten, die 30 oktober begonnen is met de afgifte van de Rentespaarbrieven 1958, heeft deze na twee dagen stopgezet, daar de beschikbare f. 50 mln. toen was uitverkocht. Niet bekend is in hoeverre zij reeds bij de particuliere belegger, voor wie dit materiaal o.a. op fiscale gronden ideaal wordt geacht, zijn terecht gekomen.

Het spaaroverschot bij de spaarbanken blijft zich aanmerkelijk boven dat van vorig jaar bewegen: in de eerste negen maanden van 1958 bedroeg het bijna f. 485 mln., tegen f. 200 mln. in dezelfde periode van vorig jaar. Afge wacht moet worden of het verschil tussen het rendement op de komende staatslening (bijna $4\frac{3}{4}$ pCt.) en de spaarbankrente (in het algemeen 3 pCt.) al weer groot genoeg is om de spaarders te verleiden rechtstreeks in obligaties te gaan beleggen, zoals dit vorig jaar op zo grote schaal het geval is geweest, zulks ten detrimente van de besparingen via de spaarbanken.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1958	24 okt. 1958	31 okt. 1958
Algemeen		168	232	238
Internat. concerns		237	337	346
Industrie		126	164	168
Scheepvaart		117	147	149
Banken		106	133	134
Indon. aand.		64	90	95

Aandelen	f. 147,30	f. 187,75	f. 188,10
Kon. Petroleum	311%	438%	459
Unilever	230%	377%	391
Philips	142%	237%	251%
A.K.U.	241	335	332
Kon. N. Hoogovens	170	183%	192
Van Gelder Zn.	132%	149%	153
H.A.L.	191%	245	245
Amsterd. Bank	84%	116%	123%
H.V.A.			

	2 jan. 1958	24 okt. 1958	31 okt. 1958
Staatsfondsen			
2½ pCt. N.W.S.	59%	60%	59%
3½ pCt. 1947	85½	91 ¹³ / ₃₂	90%
3¼ pCt. 1955 I	81½	88½	87½
3 pCt. Grootboek 1946	80%	89%	88½
3 pCt. Dollarlening	90	90	90
Diverse obligaties			
3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI	84	90%	91½
3½ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954II/III	79%	84½	84
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	84½	90%	88½
3½ pCt. Philips 1948	90	94%	93%
3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank	80	85	84%
6 pCt. Nat. Woningb.len. 1957	104%	108%	108%
New York			
Aandelenkoersgemiddelde			
Dow Jones Industrials	439	540	543

M. P. GANS.

Bij de
STICHTING ZIEKENHUISVERZEKERING A.Z.R.
is vacant de betrekking van

Assistent van de Directie

Academisch gevormden met ervaring in het schadeverzekeringsbedrijf genieten de voorkeur.
Leeftijd tot 30 jaar.

Br. te richten aan de Directie van de Stichting A.Z.R.,
Goudsesingel 96 te Rotterdam.

Voor de bedrijfseconomische afdeling op ons hoofdkantoor vragen wij een

STATISTISCH ANALIST

Middelbare opleiding en diploma statistisch analist algemeen gedeelte is vereist.

Leeftijd 25-30 jaar.

De werkzaamheden van betrokkene zullen liggen in het vlak van de commerciële research ten behoeve van het filiaalbedrijf. Schriftelijke sollicitaties vergezeld van recente pasfoto worden gaarne ingewacht op ons hoofdkantoor, ALBERT HEIJN N.V., Westzijde 30, Zaandam.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

verladen

**Intern transport
Transportverpakking
Expeditie**

Ieder nummer van het maandblad
verladen

bevat een keur van artikelen over deze onderwerpen, aangevuld met tal van bondige suggesties, van belang voor ieder bedrijf van enige omvang.

In 't October-nummer o.a.

- Philips' Export Groepage Centrum 8 pag's beschrijving, rijk geïllustreerd
- Kleine transportmiddelen voor zware lasten
- Snel lossen van stortgoed
- Reken bij de keuze
- Algemene kostenberekeningen van diverse transportmethoden
- Karton als verpakkingsmateriaal

Vraag een nummer ter kennismaking aan de Administratie afd. 4
Postbus 42 - Schiedam

verladen

COMMISSARIAAT VOOR SURINAAMSE ZAKEN

Ten behoeve van de Stichting Planbureau Suriname te Paramaribo wordt gevraagd:

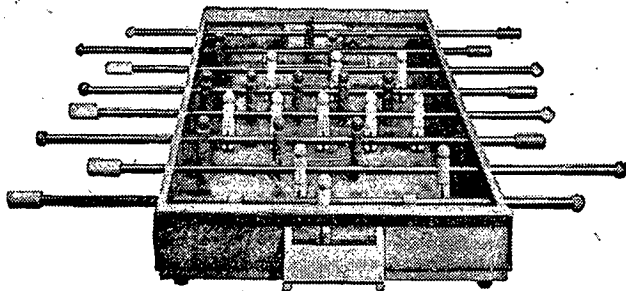
EEN JONG DOCTORANDUS IN DE ECONOMIE

Voorkeur genieten zij, die zijn afgestudeerd in de bedrijfs-economische richting, terwijl enige ervaring op het gebied van en begrip voor de economische problemen van onderontwikkelde gebieden tot aanbeveling kan strekken.

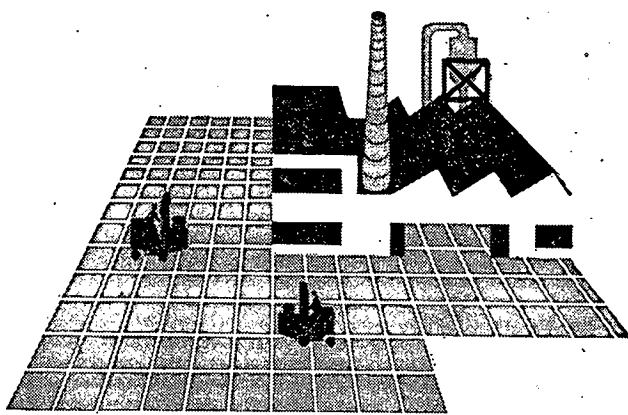
- Arbeidscontract: drie jaren;
Bezoldiging: Sf. 6.720,— tot Sf. 10.320,— 's jaars (10 éénjaarlijkse verhogingen van Sf. 360,—). Inpassing in de salarisschaal geschiedt naar gelang van de opgedane ervaring;
Kortverbandtoelage: 10% van de gedurende de werkzaamstelling in Suriname te verdienen bezoldiging, uit te betalen na afloop van het contract;
Uitrustingskosten: voor gehuwden ¼ gedeelte van de toe te kennen jaarbezoldiging; voor ongehuwden 1/6 gedeelte van die bezoldiging; een en ander tot een maximum-bedrag van Sf. 2.500,—;
Overtocht: voor rekening van de Stichting Planbureau Suriname, c.q. ook voor het wettig gezin, van Nederland naar Suriname en na afloop van het contract van Suriname naar Nederland.

Sollicitaties in duplo (één exemplaar op luchtpostpapier), vermeldende volledige opleiding en levensloop, alsmede een opgave van referenties, binnen 14 dagen na het verschijnen van deze advertentie te zenden aan het Commissariaat voor Surinaamse Zaken, Alexander Gogelweg 2, Den Haag.
Persoonlijk bezoek slechts na oproep.

(Zie ook de vacatures op pag. 850 en 868)

U hebt het spel in eigen hand...

Ga eens na, wat er zich in Uw bedrijf, op de bedrijfsvloer afspeelt: elke dag weer worden daar zware lasten versleept, verrold, opgeslagen... Elke dag weer moet de vloer de basis kunnen vormen voor een snel, efficiënt en rendabel productieproces. Het is het belang van Uw bedrijf dat op het spel staat en... U hebt dit spel in eigen hand! Kies de juiste basis - kies Stelcon bedrijfsvloeren:

Stelcon bedrijfsvloeren

sterk - vlak - duurzaam

metoor beton

s. 245

N.V. Betonfabriek De Metoor, de Steeg, Tel. 08302-3344

De Nederlandsche Handel-Maatschappij is bij uitstek de bank voor de im- en exporteur. Met tal van eigen vestigingen in het Verre Oosten, het Midden-Oosten, Oost-Afrika en Amerika kunnen wij uw belangen ter plaatse behartigen en inlichtingen over handelsmogelijkheden uit de eerste hand verschaffen. Ons 14-daags Bank-Bulletin stellen wij de geïnteresseerde fabrikant of handelaar gratis ter beschikking.

Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Hoofdkantoor: Amsterdam, Vijzelstraat 32

Bij de Coöp. Boerenleenbank-Raiffeisenbank „De Noord-oostpolder” W.A. te Emmeloord wordt gevraagd een

EMPLOYÉ

met middelbare schoolopleiding en in het bezit van het Staatspraktijkdiploma of de akte M. O. Boekhouden.

Leeftijd ca. 30 jaar.

De te benoemen functionaris zal voornamelijk worden belast met de behandeling van kredietzaken, doch hij zal daarnaast ook andere werkzaamheden te verrichten krijgen.

Bankervaring strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitaties dienen aan het adres der bank: Postbus 7 te Emmeloord te worden gericht.

Een nieuwe woning is beschikbaar.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam roepen gegadigden op voor de vervulling van de betrekking van

HOOFD

VAN DE AFDELING ECONOMISCHE ZAKEN
DER GEMEENTESECRETARIE

waartoe o.m. behoren de Gemeentebedrijven.

Reflectanten moeten beschikken over bestuurscapaciteiten en commerciële ervaring en dienen bij voorkeur academisch gevormd te zijn.

Salariëring in onderling overleg.

Sollicitaties binnen 10 dagen na het verschijnen van deze advertentie onder no. 26729 te zenden aan de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam-C.

(Zie ook de vacature op pag. 850 en 867).